

ПОСТДИПЛОМСКИ СТУДИИ – ВТОР
ЦИКЛУС

ТЕМА:

**ПРИЗНАВАЊЕ И ИЗВРШУВАЊЕ НА СТРАНСКИ
(СУДСКИ И) АРБИТРАЖНИ ОДЛУКИ СО
ПОСЕБЕН ОСВРТ КОН РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА
МАКЕДОНИЈА**

КАНДИДАТ:

Небие
Заимовска

МЕНТОР:

Проф.Д.р. Аднан
Јашари

Скопје, Ноември 2019

ИЗЈАВА

Јас, долупотпишаната, Небие Заимовска, студент на постдипломски студии втор циклус на Правниот факултет, при Универзитетот на Југоисточна Европа во Скопје, под полна морална, материјална и кривична одговорност, изјавувам дека сум оригинален автор на магистерскиот труд, со наслов:

„ПРИЗНАВАЊЕ И ИЗВРШУВАЊЕ СТРАНСКИ (СУДСКИ И) АРБИТРАЖНА ОДЛУКИ СО ПОСЕБЕН ОСВРТ КОН РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА ВО ПЕРИОД ОД 2010 ДО 2018 ГОДИНА”.

Универзитетот ги има авторските права на трудот за употреба за образовно-едукативни и истражувачки цели.

Изјавила:

Небие Заимовска

ПОСВЕТА И БЛАГОДАРНОСТИ

Исполнувањето на целите е најголемата инспирација за постигнувањето на секој успех, а животот би бил монотон без поставување на тие цели. Најголемата енергија за достигнување на успехот сите ние ја имаме во најмладите години и тогаш ги поставуваме темелите на нашиот натамошен развој. Мојот сон, познавајќи ги моите карактеристики и способности беше и сеуште е да бидам високо образована личност, да поседувам сестрани познавања, а најмногу од се длабоко да навлезам во правните науки. Успешно и без потешкотии стигнав до нивото на дипломиран правник, се стекнав со соодветни познавања и вештини и сум горда на себе за постигнатиот успех. Од сето тоа донесов заклучок дека можам да постигнам уште еден степен на повисоко образование и сеуште да се надоградувам. Целосното мое напредување не би имало олеснителни околности без поддршката на моите најблиски, семејството и пријателите и секако професорите на Универзитетот на Југоисточна Европа. Поради тоа сакам да им изразам голема благодарност за нивната неизмерна поддршка и поттик како и во целокупниот мој развој така и во постипломските студии.

Овој магистерски труд се надевам дека представува еден убав, позитивен пример за една успешно завршена работа за сите студенти, постдипломци и докторанти, и ќе биде поттик за отварање на нови теми на работа во оваа правна област, како и соодветно истражување и решавање на настанати проблеми во нови дела од стручен и научен карактер.

ABSTRAKT

Struktura e kësaj teze është e ndarë në katër kapituj. Në kapitullin e parë do të njihemi me termin arbitrazh avantazhet dhe disavantazhet e tij, si dhe llojet e arbitrazhit. Në kapitullin e dytë do të flasim dhe analizojmë institucionet ndërkombëtare të arbitrazhit, të cilat përfshijnë, ndër të tjera, si (Gjykatën e Arbitrazhit Tregëtar Ndërkombëtarë të Parisit, Gjykatën e Arbitrazhi Ndërkombëtare në Londër, Shoqatën e Arbitrazhit Amerikan, Qendrën Ndërkombëtare të Arbitrazhit dhe Qendra e Arbitrazhit në Media dhe Gjykata e Përhershme e Arbitrazhit pranë Dhomës Ekonomike në Republikën e Maqedonisë Veriore). Në kapitullin e tretë do të prezantojmë termin njohje dhe zbatim të vendimeve të huaja të arbitrazhit, pastaj fillimin dhe rrjedhën e procedurës për njohjen e vendimeve të huaja të arbitrazhit ndërkombëtarë, si dhe zbatimin e këtyre procedurave në praktikën gjyqësore të vendit, ndërsa në fund të këtij kapitulli do të përmendim shqiptimin e vendimeve të njohjes dhe zbatimit, ekzistuese, mjetet(e regullta) juridike si dhe zbatimin e detyrueshëm. Në kapitullin e fundit do të analizojmë rastet në lidhje me njohjen dhe zbatimin e çmimeve të huaja të arbitrazhit në RSM nga 2015 deri sot.

Fjalë kyçe: vendimet të huaja, arbitrazh, institucione ndërkombëtare të arbitrazhit, Konventë e New York-ut, praktikë gjyqësore.

АПСТРАКТ

Структурата на овој магистерскиот труд е поделена на четири глави. Во првата глава ќе се запознаеме со поимот арбитража нејзините предности и недостатоци, како и видовите арбитража. Во втората глава ќе говориме и ќе ги анализираме меѓународните арбитражни институции, во кои меѓу другото спаѓаат (Меѓународниот арбитражен суд на Меѓународната трговска комора во Париз, Лондонскиот суд за меѓународна арбитража, Американската арбитражна асоциација, Центарот за арбитража и медијација на светската организација за интелектуална сопственост и Постојаниот избран суд-арбитража при стопанска комора на Република Северна Македонија). Во третата глава ќе се запознаеме со поимот на признавање и извршување на странските арбитражни одлуки, потоа со поведувањето и текот на постапката за признавање и извршување, додека на крај од оваа глава ќе го споменеме и изрекувањето на одлуки за признавање и извршување, постоечките и можни правни лекови и присилното извршување. Во последната четврта глава ќе направиме анализа на случаи во однос на признавање и извршување на странски арбитражни одлуки во РСМ од 2015 година, па се до денес.

Клучни зборови: странски арбитражни одлуки, меѓународни арбитражни институции, Њујоршка Конвенција од 1958 година, судска пракса.

ABSTRACT

The structure of this master thesis is divided into four chapters. In the first chapter we will be introduced to the term arbitrage its advantages and disadvantages, as well as the types of arbitration. In the second chapter we will talk about and analyze international arbitration institutions, which include, inter alia (the International Court of Arbitration of the International Chamber of Commerce in Paris, the London International Arbitration Court, the American Arbitration Association, the International Arbitration Center and the Media Arbitration Center and the Permanent Court of Arbitration of the Chamber of Commerce of the Republic of Northern Macedonia). In the third chapter we will introduce the term recognition and enforcement of foreign arbitral awards, then the initiation and course of the procedure for recognition and enforcement, while at the end of this chapter we will mention the pronouncement of recognition and enforcement decisions, existing and possible. remedies and enforced enforcement. In the last chapter we will analyze cases regarding the recognition and enforcement of foreign arbitral awards in RSM from 2015 until today.

Keywords: foreign arbitration decisions, international arbitration institutions, New York Convention, case law.

СОДРЖИНА:

ВОВЕД	9
ГЛАВА I	10
ОПШТО ЗА АРБИТРАЖА	10
1. Поим за арбитража	10
2. Предности и недостатоци на арбитражата	12
2.1. Предностите на арбитражата	12
2.2. Недостатоците на арбитражата	14
3. Видови на Арбитража	15
3.1. Институционална арбитража	17
3.2. Привремена ad hoc арбитража	18
ГЛАВА II	19
МЕЃУНАРОДНИ АРБИТРАЖНИ ИНСТИТУЦИИ	19
1. Меѓународниот арбитражен суд на Меѓународната трговска комора во Парис (МКТ)- ICC International Court of Arbitration	19
2. Лондонскиот суд за меѓународна арбитража - London Court of international Arbitration (LCIA)	21
3. Американската арбитражна асоциација (American Arbitration Association- AAA) ...	23
4. Центарот за арбитража и медиација на светската организација за интелектуална сопственост (WIPO Arbitration and Mediation Center)	24
5. Постојан избран суд-арбитража при стопанска комора на Република Северна Македонија	26
ГЛАВА III	30
ПРИЗНАВАЊЕ И ИЗВРШУВАЊЕ НА СТРАНСКИТЕ АРБИТРАЖНИ ОДЛУКИ	30
1. Поим на „признавање“ на странските арбитражни одлуки	30
2. Поим на „извршување“ на странските арбитражни одлуки	32
3. Одредување на припадноста на арбитражните одлуки - квалификување на арбитражната одлука како „ странска“	38
3.1. Територијален критериум	39
3.2. Критериумот на автономија на волјата на странките	42
3.3. Персонален критериум	42
3.4. „Анационални“ арбитражни одлуки	43
3.5. Дали е можно признавање и извршување на „а-националните“ арбитражни одлуки според Њујоршката конвенција од 1958 година	47

3.6. Критериуми за одредување на припадноста на арбитражните одлуки во Њујоршката конвенција.....	49
4. Тек на постапка за признавање и извршување	53
4.1. Видови постапки за признавање на странските (судски) и арбитражни одлуки .	53
4.2. Постапка на проста егзекватура	54
4.3. Делибациона постапка	54
4.4. Постапката prima facie evidence.....	54
4.5. Постапка за признавање на странските судски (и арбитражни) одлуки во Република Северна Македонија	54
4.6. Надлежност на признавање на странските одлуки	60
4.7. Поведување на постапка за признавање на странска одлука.....	60
4.8. Тек на постапката за признавање на странските (арбитражни) одлуки	62
5. Изрекување на одлуки за признавање и извршување	63
6. Правни лекови	65
6.1. Можност за редовни правни лекови.....	66
7. Присилно извршување	67
ГЛАВА IV	71
АНАЛИЗА НА ПРИЗНАВАЊЕ И ИЗВРШУВАЊЕ НА СТРАНСКИ АРБИТРАЖНИ ОДЛУКИ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА	71
ЗАКЛУЧОК.....	75
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА	82

ВОВЕД

Во принцип, домашната арбитражна одлука е донесена во арбитража чие место е во Република Северна Македонија, додека странската арбитражна одлука е донесена од арбитража чие место е надвор од РСМ. Домашната арбитражна одлука се спроведува директно во РСМ, бидејќи има правна сила на домашна правосилна пресуда. Сепак, странска арбитражна одлука има право на домашна правосилна пресуда само откако ќе биде признаена од надлежниот суд на РСМ.

Признавањето и извршувањето на странските арбитражни одлуки кај нас е регулирано со ЗМПП. РСМ е потписничка на Њујоршката конвенција за признавање и извршување на странски арбитражни одлуки од 1958 година и Европската конвенција за меѓународна трговска арбитража од 1961 година.

Причините за одбивање на признавање и извршување според законот кај нас се во согласност со причините утврдени во член V од Њујоршката Конвенција, и тие се исти независно од државата во која е изречена арбитражната одлука.

Постојат две групи на причини, од кои едната група судовите испитуваат по службена должност, а другата само по барање на странките. Реципроцитетот не е предуслов за извршување, од оваа гледна точка, во суштина не е важно од која земја потекнува арбитражната одлука.

За признавање на странска арбитражна одлука судот може да решава во посебна постапка или како претходно прашање во извршната постапка.

Предноста за решавање во независна постапка е тоа што арбитражната одлука, по признавањето, ја добива силата на домашната правосилна пресуда. Со други зборови, таа има правно дејство врз сите лица и може да се изврши според бројот на извршни постапки потребни за наплата на целиот износ на побарувањето. Нема потреба да се повтори постапката за признавање.

Недостаток на овој вид на решение е во тоа што процесот може да трае долго ако противничката странка поднесе жалба. Од друга страна, одлучувањето дали да се признае странската арбитражна одлука како претходен проблем во постапката за извршување може да биде побрза од независна постапка. Но, кога признанието за арбитражна одлука е решено како претходна материја во постапката за извршување,

признавањето важи само во постапката за извршување. Со други зборови, ако заемодавателот не успее да ја собере целата сума на побарувањето во една постапка, тој е принуден повторно да помине низ процесот т.е. постапката на признавање.

ГЛАВА I

ОПШТО ЗА АРБИТРАЖА

1. Поим за арбитража

Етиолошкото значење на зборот арбитража се поврзува за латинскиот збор *per arbiter*, што во превод значи избран судија, односно за зборот *arbitrare*, кој означува пресудување во својство на избран судија. И покрај горе наведеното, во правната теорија дефинирањето и значењето на поимот арбитража предизвика многубројни полемики и дискусии пред се заради неговата природа. Не постои единствен, општоприфатен поим на меѓународната трговска арбитража. На, оваа навидум едноставно прашање: *Што е арбитража?* националните законодавства подеднакво како и меѓународната регулатива не содржат одговор.¹

Мустил и Бојд (Mustil I/Boyd) заклучуваат дека, поради отсуство на законска дефиниција „оваа прашање на крајот на краиштата, мора да се одговори интуитивно“. ***Арбитражата е институција која полесно се идентификува одколку што се дефинира.***

Во правната доктрина постојата голем број дефиниции на арбитражата „постојат речиси онолку дефиниции за меѓународната арбитража, колку што има коментатори на оваа тема, односно онолку колку што постојат и правни системи.“

Редферн и Хантер (Redfern/ Hunter) од британската правна наука, арбитражата ја дефинира како: „начин на решавање на споровите кои странките го избираат за себе самите. Тој е приватен, ефективен и во најголем број делови од светот денес е општоприфатен метод за решавање на меѓународните деловни спорови. И што е важно да се потенцира, според него Меѓународната арбитража е хибрид (мешавина). Почнува како договор меѓу странките, а продолжува како судење.“

Жаросон (Jarrosso), поимот на арбитража го одредува на следниот начин :

¹Проф. Д-р Тони Дескоски, Меѓународно арбитражно право, учебник, Скопје, 2016 година

„арбитражата е институција со која едно трето лице го решава спорот помеѓу две или повеќе лица, извршувајќи ја судската мисија која нему овие лица му ја довериле“.

Британскиот автор Лу (Lew) смета дека обидот да се даде дефиниција на арбитражата би бил излишен и не би успеа да ги земе предвид сите аспекти на арбитража, поради што смета дека покорисни е да се идентификуваат најзините главни карактеристики, а тие се: прво, арбитражата е метод со кој секој спор може да биде решен, второ, спорот се решава преку трето неутрално лице или лица (арбитер/арбитри), кои се посебно именувани, трето арбитерот/ арбитрите се овластени да дејствуваат преку овласувањето кое им го дава арбитражната спогодба на странките, четврто од арбитрите се очекува да го решат спорот на судски начин, петто, арбитражата е приватен систем на право-раздавање, со тоа што странките се тие кои ги контролираат овластувањата и обврските на арбитрите, а не државата, шестто одлуката на арбитрите е конечна и со тоа се става крај на спорот на странките, седмо, арбитражната одлука е задолжителна за странките врз основа на нивните имплицитни преземени обврски, со склучување на арбитражната спогодба дека ќе ја прифатат и доброволно ќе ја извржат арбитражната одлука. И за крај, арбитражната постапка и одлука се целосно независни од државата.²

Според Законот за меѓународна трговска арбитража на Република Македонија, „Арбитража е секоја арбитража без оглед на тоа дали нејзината организација е доверена на постојана арбитражна институција или привремено формирана институција односно Ad hoc“.³ И како што можеме да видиме стојалиштата на повеќемината автори околу правната институција така наречена „арбитража“ се различни.

Од наведеното можеме да заклучиме дека, Меѓународната трговска арбитража претставува, метод за решавање спорови, кој е алтернатива на судењето пред државните судови и се заснова врз слободната волја на странките. При подготовка на овој труд ќе го употребиме терминот „меѓународна трговска арбитража“, бидејќи така ни диктира нашето позитивно законодавство посветно на оваа област, како и литературата која ја консултираме. На англиски јазик го среќаваме терминот

² Lord Michael M. Mustil, Stewart C>Boyd, Commercial arbitration, London, 2001, str.3

³ Закон за меѓународна трговска арбитража на Република Северна Македонија Сл. Весник бр.39/2006 година

„international commercial arbitration “, на француски „arbitrage commercial international“ и.т.н.

Странките пред редовните државни судови можат да се појават за остварување на нивните реципрочни права, додека пак од другата страна обврска да се појават пред арбитражниот суд имат да се појават само ако такво нешто договориле. Овој договор, односно арбитражниот договор, во повеќето случаи е склучен пред да се појави спорот, односно за евентуални спорови што може да се појават во иднина меѓу странките, но исто така странките може да предвидат арбитражна надлежност дури и откако ќе се појави спорот, и ако при вакви ситуации и околности (по настанување на правниот спор) многу е тешко да се постигне таков договор (за арбитража).⁴

2. Предности и недостатоци на арбитражата

2.1. Предностите на арбитражата

Кога веќе сме кај предностите и недостатоците на арбитражата, пред да ги набројиме тие сметам дека во оваа смисла, посветено на арбитражата би било интересно да го цитираме **Цицерон** со неговата изрека кој вели: *“Пред арбитражите се излегува со надеж дека нема сè да се изгуби, но и подготвеност дека нема ни сè да се добие “*.

Па околу прашањето, кои би биле предностите на арбитражата постапка во споредба со постапките кои се водат пред редовните државни судови одговорот е дека постојат многу предности кои во едно, се и причина поради кои странките се одлучуваат нивните спорови да ги решат преку арбитража. Во продолжение ќе ги наведуваме голем број од нив се со цел да се сфати односно разбере улогата на арбитражата како алтернативен начин на решавање на правните спорови. А тоа се: Доброволност, Независност, Неутралност, Непристрасност, Еднаквост, Брзина,

⁴ **Напомена:** Арбитражната одлука е конечна, има сила на правосилна судска пресуда и на неа не е можно да се приложи жалба (res iduicata), со што се спречува одолговлекување на постапката, но постојат и исклучоци според одредени околности пр.страната која не е информирана дека против неа е покренета постапка пред арбитар или пак во определениот законски рок не успеала да избере арбитар или пак да ги изведе сите докази за постапката и слични има право на проговор, со кој ако успее да ги докаже неправилностите при покренување или водење на арбитражната постапка се ослободува од исвршноста на пресудата односно арбитражната одлука пропаѓа, не постои односно станува правно не ефикасна.

Ефикасност, Правичност, Доверливост, Таинственост (без присуство на јавноста).

Арбитражната постапка во просек трае пократко од судската постапка. Успешното деловно однесување бара непрекинати деловни односи, како и брзи и ефикасни завршување на трансакциите склучени меѓу деловните субјекти, арбитражата може да биде по соодветен и поефикасен механизам за решавање на споровите во споредба со редовните државни судови. Вообичаено времетраењето на арбитражната постапка е шест до девет месеци и тоа во европско развиени земји, додека кај нас таа постапка трае една до година и пол, и тоа ако постапката е завршена со донесување на конечна одлука која, за странките во процесот има ефект на извршна одлука. Во арбитражната постапка се одлучува предметот на споровите во еден случај и нема понатамошно испитување на доделувањето на арбитражниот трибунал. Ова е оправдано со тоа што арбитражниот трибунал (единствен арбитар или арбитражна комисија) е избран/а со давање на согласност на волјата на странките, кои ги назначуваат арбитерите во постапките.

Арбитражата овозможува по прецизно по соодветно и побрзо решавање на споровите меѓу страните без сериозни и негативни реперкусии врз нивните деловни односи. Исто така, избегнува правни компликации на еден пазар да не влијаат врз профитабилните проекти и угледот на компаниите во друг, што е многу важно.

Арбитражните рочишта се затворени за јавноста и целата документација во врска со арбитражната постапка се сметаат за доверливи. Арбитражната постапка обично се води во опуштена атмосфера, од страна на арбитрите кои ги назначиле самите странки во процесот. Ова ја зголемува ефикасноста на постапка за арбитража.

Арбитражниот суд (единствен арбитар или арбитражен совет) ***е приватно тело*** кое не е дел од било кој систем на државниот суд. Една од најистакнатите придобивки на арбитражата во врска со парницата е неговата примена во меѓународните спорови, со минимално или никакво мешање од страна на националните судови. Кога станува збор за спорови со меѓународниот елемент, секоја страна обично не сака да го довери решавањето на спорот на националниот судски систем на другата страна и бара опции за спорот да се реши во неутрална земја. Па од тука, арбитражниот суд е нај соодветниот начин односно солуција за решавање на спорот, бидејќи постои можност да се одберат односно да се назначат арбитри од

различни земји од страна на самите странки во процесот, а местото на арбитража може да биде во сосема трета земја која обезбедува независност и непристрасност на арбитри.

Арбитражниот закон предвидува по едноставен режим за признавање и извршување странските арбитражни одлуки. Ова се однесува на земјите потписнички на Конвенцијата за признавање и извршување на странски арбитражни одлуки, (Њујоршката Конвенција од 1958 година), меѓу кои спаѓа и Република Северна Македонија.

2.2. Недостатоците на арбитражата

Покрај многу бројните предности што ги има арбитражата во однос со редовните државни судови, таа има и нејзини недостатоци, што прави да разбереме дека сепак арбитражата не е совршена. Во продолжение ќе ги набројиме некои од слабостите што ги има арбитражата, и тоа се со цел и читателот, да се здобие со по јасна слика за тоа што претставува арбитражата и доколку ја одбират арбитражата како начин на решавање на нивниот спор да бидат свесни и добро запознаени и со нејзините слабости.

Првиот елемент кои би го напмениле како недостаток на арбитражата е **едностепената постапка**. Ваквата постапка и покрај фактот што, во голема мера придонесува во брзо и ефикасно решавање на спорот, од другата страна ризикува на праведноста и објективноста на спорот. Додека повеќе степеноста на странките им нуди повеќе гаранција имајќи го во пред вид фактот дека конечната одлука на судот може да се нападне со редовните па и вонредните правни лекови.

Овластувањата на арбитрите се ограничени. Нивните ограничувања извират од спогодбата на странките. Имајќи го во предвид претходно кажаното арбитрите немаат право да спроведат задолжителни мерки, како на пример да одредат привремени мерки, како мерки за обезбедување на доказите, да одредат задолжително присуство на сведоците, или пак на вештаците, на спроти оваа редовните државни судови располагаат со овие мерки.

Арбитражните постапки не секогаш се по економични во споредба со постапките кои се водат пред редовните судови, напротив може да бидат и по скапи.

Флексибилноста и неформалноста не секогаш претставува предност кај постапката, ова од причина што во некои одредени работи, странките може да имат по голема корист ако спорот би се решил на редовно правна ригорозна процедура. пр.спорови поврзани со хартии од вредност, финансиски организации и т.нт.

Изборот на арбитрите од самите странки иако од едната страна предизвикува предност за нив од другата страна оваа можност за странките е од голема опасност поготово ако се работи за Ad hoc арбитар.

Друг недостаток на арбитража е тоа што на посилниот економски партнер му овозможува да наметне “негов арбитар” преку типските договори или од општите услови.

Можеме да заклучиме дека популарноста на овој механизам за решавање на приватните спорови се должи на неговите предности. Во модерното време, развојот на трговски односи, економска, научна, техничка, технолошка соработка и инвестирање во надворешниот свет не може да се замисли без постоење на овој алтернативен начин за решавање спорови.

3.Видови на Арбитража

Во правната теорија се развиени неколку критериуми врз основа на кои е можно да се класифицираат видовите арбитражи. Првенствено, разликите се прават врз основа на постоењето или непостоење на меѓународен елемент во спорот, постојаноста или привременоста на арбитражата. Во поглед на поделбата на арбитражите на внатрешни и меѓународни, државите во светот имат различен пристап. Во еден одреден број на држави не се прави никаква разлика помеѓу меѓународните и чисто внатрешните арбитражи. Сепак, во најголем број држави се пропишуваат различни правни режими за внатрешната и меѓународната трговска арбитража.

Суштинското прашање е според кои критериуми ќе се изврши поделбата на арбитражите на меѓународни и внатрешни. Во националните законодавства кои ја инкорпорираат ова поделба, вообичаено да се дефинира која арбитража е меѓународна, додека секоја арбитража која нема да ги исполни условите на таквата дефиниција се смета за внатрешна .

Во Законот за меѓународна трговска арбитража на Република Северна

Македонија (ЗМТАРМ), пропишано е дека Арбитражата е меѓународна, доколку: 1) барем една од странките, во времето на склучување на арбитражната спогодба, е физичко лице со живеалиште или трајно престојувалиште надвор од територијата на Република Северна Македонија, или е правно лице чие седиште не е на територија на РСМ или 2) местото каде што треба да се изврши значителен дел од обврските на трговскиот однос или местото со кое предметот на спорот е во најтесна врска, не се наоѓа на територија на Република Северна Македонија. За примената на ставовите 3 и 5 од овој член, ако: 1) една од странките има повеќе седишта, нејзиното седиште е она кое е во најтесна врска со арбитражната спогодба и 2) странката која е правно лице нема седиште, ќе се земе предвид нејзината деловна единица.⁵

Во правниот систем на нашата држава постојат две суштенствени разлики меѓу внатрешната и меѓународната арбитража:

а) единствено кога арбитражата е меѓународна, странките можат да договораат меродавно материјално право за решавање на меритумот на спорот, и б) кога арбитражата е внатрешна, споровите можат да се изнесуваат единствено пред институционалните арбитражи основани пред Стопанските Комори и при другите организации предвидени закон, но не и пред *ad hoc* арбитража. Според ЗМТАРСМ странките можат да договорат арбитража чие место е надвор една од странките, во времето кога се согласила да го продолжи спорот на арбитража, била физичко лице со живеалиште или трајно престојувалиште надвор од територијата на Република Северна Македонија.

И она што сметаме дека е важно да се потенцира за крај е фактот дека определувањето на арбитражата како меѓународна е значајно и затоа што одделни меѓународни конвенции се применуваат единствено на меѓународната арбитража. Но, за нивната примена е суштенствена дефиницијата која тие самите ја содржат.

Пример, Европската конвенција за меѓународната трговска арбитража од 1961 година се применува на „арбитражните спогодби, склучени со цел за решавање на спорови од меѓународната трговија“, но се инсистира и на тоа странките во спорот да бидат физички или правни лица кои во времето на склучувањето на арбитражната спогодба имале вообичаено престојувалиште или седиште во различни држави-

⁵ Закон за меѓународна трговска арбитража на РСМ, член 1 став 1

членки.

3.1. Институционална арбитража

Институционалните арбитражи се постојани институции формирани со цел да ги решат сите спорови кои странките им ги доверуваат. Тие работат под грижа или надзор на арбитражна институција, што значи дека „институционалната арбитража е арбитража управувана од арбитражната институција, додека ad hoc арбитражата е арбитража управувана од самиот арбитражен трибунал“.

Арбитражни институции за разлика од ad hoc (привремен трибунал), не престануваат да постојат по решавање на одреден спор, но тие продолжуваат да функционираат во организациска и техничка смисла. Ваквите институции се формираат за решавање на неопределен број на спорови. Тие имаат седиште, постојана организациска структура, технички услови, деловник и обично список на арбитри.

Различни институции, исто така, имаат различни правила. При изборот на одредена институција, странките се сметаат дека ги прифатиле неговите правила. Исто така, во зависност од предметната арбитража, обемот на услуги што ги даваат ваквите институции варира. Така, разликуваме арбитражи кои на странките им овозможуваат само процедурални правила и нема друг вид на услуги (на пр. ЛМАА), други пак даваат списоци на арбитри, но не ја играат улогата на назначување орган (СМА - Друштво на поморските арбитри) и.т.н.

Иако постои една општа перцепција дека институционалната арбитража е повеќе договорна во споредба со ad hoc арбитражата, во пракса со сигурност можеме да кажеме дека сепак ad hoc арбитражата ужива по голема популарност. И тоа според некои истражувања кои се направени последните десет години бројките тврдат дека „86% од арбитражните решенија донесени во последните десет години биле според правилата на која било институција за арбитража, додека 14% биле под ad hoc арбитража.“ Според студијата, корпорациите изјавиле дека главната причина за користење на институционална арбитража е угледот на овие институции и практичноста да се води случај управуван од страна на трето лице.

3.2.Привремена ad hoc арбитража

Ad hoc е онаа арбитража која се формира со арбитражната спогодба за решавање на точно одреден спор и престанува да постои откако ќе ја оствари својата задача.

Кога странките во арбитражната спогодба нема да извршат избор на арбитражната институција, се смета дека арбитражата е ad hoc. Кај овој вид арбитража организацијата и администрирањето на арбитражната постапка е должност на арбитрите, освен ако странките со својата спогодба не ги регулирале овие прашања.

Основна карактеристика на ad hoc арбитражата е тоа што таа е независна од било која институција. Арбитражниот систем кој е избран не постои ако во контекст на спорот меѓу странките. Арбитражната постапка се спроведува согласно решенијата содржани во арбитражна спогодба, а во отсуство на спогодба за определено прашање се преименуваат субсидијарни правила на државата во која се спроведува арбитражната постапка (*lex loci arbitri*). Супсидиерните правила можат да ги изберат самите странки, а доколку тие пропуштат да го сторат тоа, или ако договорените правила имаат празнини за одредени прашања, се применуваат правилата на арбитражното законодавство според кое се спроведува арбитражната постапка (*lex arbitri*). Пример ако странките договориле дека местото на арбитража ќе биде во Скопје, во отсуство на други знаци арбитражната постапка ќе се спроведе од ad hoc арбитража согласно правилата на ЗМТАРСМ.

Во практика, кога странките договараат ad hoc арбитража, најчесто предвидуваат истата да биде подложена на арбитражните правила на UNCITRAL (од 1976 или изменетите правила од 2010 година). Пример: Ако странките договорот меѓународна арбитража во Скопје согласно арбитражните правила на UNCITRAL, арбитражната постапка ќе се спроведе согласно арбитражните правила на UNCITRAL, со примена на императивните правила на ЗМТА. Исто така, прашањата кои не се регулирани во арбитражните правила на UNCITRAL ќе бидат уредени согласно ЗМТАРСМ.

Основните причини и мотивацијата за странките за договорот ad hoc (наместо институционална) надлежност на арбитражата се многу бројни, но меѓу нив најважна е широката автономија на странките за регулирање на арбитражниот процес, кој им

овозможува на странките да прилагодат процес што најдобро одговара за нивните потреби.

Како резултат, овој процес се смета за пофлексибилен и доверлив, а во некои случаи побрз и по економичен. Сепак, тоа зависи од околностите на секој конкретен случај, бидејќи постапката пред ad hoc арбитража може да има и голем број неповолности. Најважна е можноста да се направат намерни пречки во процесот од страна на самите странки. Така, ефикасноста на ad hoc арбитража зависи од подготвеноста на странките да соработуваат во процесот. Доколку соработката и активното учество на странките недостасува, одредњени автори истакнуваат дека станува јасно дека разликата помеѓу ad hoc и институционалната арбитража е како разлика меѓу рачно и конфекциски сошиен костум.

ГЛАВА II

МЕЃУНАРОДНИ АРБИТРАЖНИ ИНСТИТУЦИИ

Создавањето на арбитражните институции во светот дадоа огромен придонес во развојот на меѓународната комерцијална арбитража и нивната популарност, па и актуалност е од огромна важност што студијата за меѓународна трговска арбитража без нивно лекување би се сметала за нецелосна. Овие институции беа основани, развиени, променети и зголемени во голем број како резултат на развојот на меѓународниот промет во трговијата и зголемениот број на спорови кои произлегуваат од ваквиот тип на арбитража. Во светот денес, дејствуваат преку 200 меѓународни арбитражни институции. Лојалната конкуренција меѓу нив е во прилог на понатамошно афирмирање на овој алтернативен начин за решавање спорови. Во ова прилика ние овде ќе се задржиме само на најзначајните од нив, (бидејќи нашиот главен фокус при подготвување на овој труд е посветен на признавањето и извршувањето на одлуките кои произлегуваат токму од овие таканаречени арбитражни институции односно судови).

1. Меѓународниот арбитражен суд на Меѓународната трговска комора во Парис (МКТ)- ICC International Court of Arbitration

Меѓународниот арбитражен суд на меѓународната трговска комора во Париз е водечка светска арбитражна институција за решавање на меѓународни трговски спорови. Овој суд односно институција е основен во 1923 година. Според податоците кои можевме да ги видиме на неговиот официјален сајт <https://iccwbo.org/about-us/who-we-are/our-mission/>, забележавме дека само во 2012 година, поведени се нови 759 случаи кои вклучуваат 2036 субјекти од 137 различни држави во светот. Многу често странките се со суштествено различна национална, културна и правна позадина.

Меѓународниот арбитражен суд врши суштинска улога со тоа што на поединците, деловните субјекти, па и на владите им обезбедува различни прилагодливи услуги за секоја фаза од нивниот спор. Иако се нарекува суд во име, тие донесуваат формални пресуди за спорни работи. Наместо тоа, тие практикуваат судски надзор над арбитражната постапка.

Нивните одговорности вклучуваат: потврдување, именување и замена на арбитерите, како и одлучување за какви било предизвици против нив. Следење на арбитражниот процес за да се утврди дека се извршува правилно и со потребната брзина и ефикасност разгледување и одобрување на сите арбитражни одлуки за зајакнување на квалитетот и спроведливоста на поставување, управување и - доколку е потребно - прилагодување на такси и аванси надгледување на итни постапки пред почетокот на арбитражата.⁶

Судот не решава спорови, тоа е задача на именуваните арбитри (арбитражниот трибунал кој може да биде составен како арбитражен совет или арбитер поединец).

Нивната главна цел е да обезбедат соодветна примена на правилата на МКС, како и да им помогнат на странките и арбитрите во надминување на процедуралните пречки. Овие напори се поддржани од страна на Секретаријатот на Судот, составен од повеќе од 80 правници и персонал за поддршка.

Англискиот и францускиот јазик се официјални јазици за работа на Судот. Но сепак судот администрира случаи на кој било јазик и комуницира на сите главни јазици, вклучително и арапски, кинески, германски, италијански, португалски, руски и шпански.

⁶ ICC International Court of Arbitration® - ICC - International ...<https://www.iccwbo.org> › organisation › *icc-in.*

Институцијата постојано настојува на подобрување на ефикасноста, го контролира времето и трошоците, споредува помош и доверливост со воведување нови иновативни алатки и процедури за арбитража. Овој тековен фокус дава сигурност дека секогаш се во контакт со загриженоста и интересите на трговските партнери ширум светот.

Единствената забелешка која се упатува на арбитражното решавање на спорови пред МТК, е висината на надоместоците за постапката. Затоа МКЦ се смета непогодна институција за решавање на спорови кои не се од голема вредност.

Пред оваа арбитражна институција Република Северна Македонија беше тужена од страна од грчката компанија ХЕЛЕНИК и го изгуби спорот, со тоа што беше задолжена да и плати на компанијата оштета во вредност од 40 милиони долари. Пред истата арбитражна институција Македонија има втора тужба со која Грчки Хеленик Петролеум ја тужи земјава за 31 милиони долари, плус камати, или вкупно, износот би можел да се искачи на над 40 милиони долари, поради непочитување на купопродажниот договор за рафинеријата ОКТА.

Со овој договор, склучен во 1999 година, македонската држава имаше обврска во период од 20 години да откупува по 500 илјади тони мазут годишно, но во периодот од 2008 до 2011 нашите власти не ја исполниле таа количина, па Грците бараат преку арбитража да ги наплатат парите (процесот сееуште е во постапка, а веста беше објавена од страна на македонските медиуми на 16.јули 2019 година).⁷

2. Лондонскиот суд за меѓународна арбитража - London Court of international Arbitration (LCIA)

Лондонскиот суд за меѓународна арбитража бил основан во 1893 година и е најстара арбитражна институција. На 5 април 1883 година, Судот на Заедничкиот совет

⁷ Телма: Грчки Хеленик на Арбитража во Париз бара од македонската влада 31 милиони долари, плус камати, (2019), достапно на: <https://rabotnik.com.mk/%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%BC%D0%B0-%D0%B3%D1%80%D1%87%D0%BA%D0%B8-%D1%85%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%BD%D0%B0-%D0%B0%D1%80%D0%B1%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B0-%D0%B2%D0%BE-%D0%BF%D0%B0/?fbclid=IwAR2fadqP43g8LzeK2oCu1cL27d1VS7HN1wqMKsQcvffgQW5yEta9IsJhspw>

на градот Лондон формира комитет за изготвување предлози за формирање на Трибунал за арбитража на домашни и особено за транснационални трговски спорови кои произлегуваат во рамките на амбисот на градот.

LCIA работи под три степена структура, која ги опфаќа Друштвото, Арбитражниот суд и Секретаријатот.

Генералниот директор на LCIA ја исполнува улогата на главен извршен директор, со дневна одговорност за водење на деловното работење на LCIA и е главна точка за контакт помеѓу институцијата и нејзиниот Одбор и суд. Друштвото LCIA е непрофитна компанија ограничена со гаранција. Одборот на LCIA, составен главно од истакнати лекари од арбитража со седиште во Лондон, е главно заинтересиран за работењето и развојот на бизнисот на LCIA и со неговата усогласеност со важечкото законодавство за компании.⁸

Одборот нема активна улога во управувањето со предметите, иако одржува голем интерес за административната функција на LCIA, особено преку Арбитражниот суд, чии членови ги именува.

Судот на LCIA е составен од триесет и пет члена, плус претставници на придружните институции и поранешни претседатели, избрани за да обезбедат и одржуваат рамнотежа на водечки практичари во комерцијална арбитража, од најголемите трговски области во светот и кои не повеќе од шест може да бидат од национална припадност на Велика Британија. Покрај тоа, поранешните претседатели се поканети да станат почесни потпретседатели, онолку долго колку што сакаат да останат во таа улога, а телата во странство поврзани со LCIA може да бидат поканети да номинираат специјални делегати на Судот.

Судот LCIA е последен орган за правилна примена на правилата за LCIA. Неговите главни функции се:

- назначување на трибунали
- определување предизвици на арбитерите и
- контрола на трошоците.

Арбитражната постапка пред овој суд е едностепена, и арбитражната одлука е конечна и обврзувачка за странките. Секретаријатот е административен орган на LCIA и

⁸ The London Court of International Arbitration (LCIA) <https://www.lcia.org>

негова задача е администрирањето на предметите. Седиштето на секретаријатот е во Лондон.

3. Американската арбитражна асоцијација (American Arbitration Association- AAA)

AAA е основана во 1926 година со спојување на Арбитражното друштво на Америка и Арбитражната фондација со цел да обезбеди решавање на спорови на побрз, поефикасен и попрецизен начин. Основачите на оваа асоцијација исто така сметале дека начинот на решавање спорови токму во оваа асоцијација во голема мера ќе придонесе да се намали бројот на предмети пред редовните државни судови (односно судовите би се растерети од предмети) а наспроти странките учеснички во спорот ќе добијат по брза по ефикасна по економична и по прецизна (професионална), праведна одлука.

Многу договори вклучуваат арбитражна клаузула (Арбитражната клаузула е клаузула во договорот што бара страните да ги решат своите спорови преку процес на арбитража. Иако таквата клаузула може или не може да специфицира дека арбитражата се јавува во одредена надлежност, таа секогаш ги обврзува страните на еден вид резолуција надвор од судовите, и затоа се смета за еден вид клаузула за избор на форум). Задолжителните клаузули за арбитража се широко распространети, но не и универзални во Соединетите држави. На пример, тие ги користат Amazon.com, 15 од најголемите 20 издавачи на кредитни картички во САД и 7 од 8-те најголеми компании за мобилни телефони и 2 од 3 најголеми компании за споделување велосипеди во Сиетл.

AAA не само арбитражира спорови, туку обезбедува административна поддршка на арбитража пред еден арбитер или комисија од тројца арбитри. Арбитерите се избираат во согласност со договорот на странките или, доколку страните не се согласуваат поинаку, во согласност со правилата на AAA. Според своите правила, AAA може да назначи арбитер во некои околности, на пример, кога странките не можат да се договорат за арбитер или странката не го искористи своето право да назначи

арбитер.

Карактеристика за AAA е тоа што има посебни правила според видот на спорот, како на пример, за меѓународните трговски спорови се применуваат Арбитражните правила така наречени правила за комерчијална арбитража (Comercial Arbitration Rules), освен ако странките се договориле за решавање на нивниот спор да се применуваат правилата на UNCITRAL.

На странките кои се одлучуат за меѓународна арбитража според правилата на AAA, на располагање им стои голема листа на арбитри која брои преку 7000 лица, од сите подрачја во светот.

Улогата на AAA во процесот на решавање спорови е да управува со случаи, од поднесување до завршување. AAA обезбедува административни услуги во САД, како и во странство преку МЦДР. Административните услуги на AAA и МКДР вклучуваат помош при назначување на медијатори и арбитри, поставување расправи, водење на предмети според Комисијата за правила за арбитража, Комисијата на Обединетите Нации (УНЦИТРАЛ), на корисниците им обезбедува информации за опциите за решавање спорови, вклучително и решавање преку медијација. На крајот на краиштата, AAA има за цел да ги преместува случаите преку арбитража или медијација на фер и непристрасен начин до завршување.

Дополнителни услуги на AAA вклучуваат дизајнирање и развој на алтернативни системи за решавање спорови (АДР) за корпорации, синдикати, владини агенции, правни фирми и судови. Здружението исто така обезбедува услуги за избори, како и едукација, обука и публикации за оние што бараат разбирање за алтернативно решавање на спорови.

AAA активно промовираше употреба на медијација ширум светот, вклучително и преку учество како ко-основач во 2007 година и актуелен член на одбор на Холандија со седиште во Меѓународниот институт за медијација.

Арбитражната постапка согласно правилата на AAA е едностепена, а арбитражните одлуки се конечни и обврзувачки за странките.⁹

4. Центарот за арбитража и медијација на светската организација за

⁹ American Arbitration Association <https://www.adr.org>

Центарот за арбитража и медијација WIPO е основан во 1994 година со цел да понуди опции за алтернативно решавање спорови (ADR), од областа на меѓународната трговија, и тоа спорови помеѓу приватните лица односно странки. Центарот располага со водечки експерти за прекугранично решавање на споровите, водење на арбитражни постапки, медијација и стручно определување на споровите кои се широко признати и тоа особено заради соодветната технологија, која дополнително придонесува за по прецизно и по праведно решавање на споровите од областа на интелектуалната сопственост.

Седиштето на Центарот се наоѓа во Женева- Швајцарија, за покасно да се отвори и друга канцеларија во Сингапур.¹⁰

Но, ова не е арбитража во вистинска смисла, туку административен панел чија што одлука не претставува извршен наслов (незадоволната страна може да побара заштита пред националниот суд).

Зголемен број случаи се поднесени до Центарот според правилата за арбитража, забрзана арбитража, медијација и експертско утврдување на интелектуална сопственост. Предметите на овие постапки вклучуваат и спорови како, (на пр. Лиценци за патенти и софтвер, договори за соживот на трговска марка, договори за дистрибуција на фармацевтски производи и договори за истражување и развој) и во договорни спорови (на пр. Кршење на патент). Во споровите на WIPO се вклучени странки со седиште во различни јурисдикции, вклучувајќи ги Австрија, Кина, Франција, Германија, Унгарија, Индија, Ирска, Израел, Италија, Јапонија, Холандија, Панама, Шпанија, Швајцарија, Велика Британија и Соединетите Американски Држави. Центарот располага со општ преглед на неговите случаи, како и описни примери на случаи на медијација и арбитража.

Центарот им помага на странките во изборот на медијатори, арбитри и експерти од базата на податоци на Центарот од над 1.500 неутрали со искуство во решавање спорови и специјализирано знаење во споровите за интелектуална сопственост. Доколку е потребно во поединечни случаи, Центарот ќе ги користи своите контакти низ целиот свет за да идентификува дополнителни кандидати со потребната позадина. По

¹⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/American_Arbitration_Association#History

именувањето, Центарот ги следи своите случаи во однос на нивното времетраење и економичност.¹¹

Една од установите за администрација на случаи што Центарот ги става на располагање на опциите на странките е EADR на WIPO. WIPO е ADR овозможува безбедно пополнување, складирање и преземање на поднесоци поврзани со случаи во електронски приклучок базиран на страница од забави, неутрални (а) и Центар од каде било во светот.

Додека WIPO е ADR е достапен само за странките во постапката на WIPO, Центарот под одредени околности, го става на располагање овој објект во не-WIPO процедури. На пример, Центарот обезбедува прилагодена верзија на WIPO и ADR за употреба во постапката на жирито на 32-от Америка на Купот, меѓународен натпревар за јахти што започна во 2004 година, кулминирајќи во конечните натпревари во Валенсија и Шпанија во летото 2007 година.

Центарот е независно и непристрасно тело, и е дел од Светската организација за интелектуална сопственост.

Арбитражната постапка согласно правилата на WIPO е едностепена, а арбитражните одлуките се конечни и обврзувачки за странките.¹²

5. Постојан избран суд-арбитража при стопанска комора на Република Северна Македонија

Постојаниот избран суд – Арбитража при Стопанската Комора на Република Северна Македонија, е постојана арбитражна институција основана согласно со ***Заколот за Стопанските Комори и Статутот на Стопанската комора на Македонија***. Арбитражата при Стопанската комора на Македонија е општа институција (не е специјализирана).

Постојаниот избран суд - Арбитража при Стопанската комора на Македонија, функционира од 1993 година. Во изминатиов период, работењето на Арбитражата при Стопанската комора на Македонија се одвиваше согласно со автономните арбитражни

¹¹ <https://www.sccinstitute.com>

¹² <https://www.wipo.int/amc/en/center/background.html>

правила на институцијата. На 20 април 2011 година е донесен нов Правилник за работата на Постојаниот избран суд - Арбитража при Стопанската комора на Македонија, со цел осовременување на арбитражното решавање на споровите и имплементирање на актуелните трендови во оваа сфера.

-Надлежности

Според член 17 од правилникот на Постојаниот избран суд – Арбитража во нашата држава, Арбитражниот суд при Стопанската Комора на РСМ е надлежен за решавање на одреден спор доколку странките тоа го договориле. Странките можат да договорат надлежност на Арбитражниот суд при Стопанската комора на РСМ за решавање на спорови за права со кои странките слободно располагаат и за кои со закон не е пропишана исклучива надлежност на судовите на Република Северна Македонија.¹³

Во однос на решавање на спорови со странски елемент, во членот 18 од правилникот јасно е наведено дека „Пред арбитражниот суд на Арбитражата можат да се решаваат спорови со и без меѓународен елемент. Спорот е со меѓународен елемент во смисла на овој Правилник доколку: а) барем една од странките, во времето на склучувањето на арбитражната спогодба, е физичко лице со живеалиште или трајно престојувалиште надвор од територијата на Република Македонија, или е правно лице чие седиште не е на територијата на Република Македонија или местото каде треба да се изврши значителен дел од обврските на трговскиот однос или местото со кое предметот на спорот е во најтесна врска, не се наоѓа на територијата на Република Северна Македонија”.

Договарањето на надлежноста на арбитражата се врши со писмен договор, кој може да биде во вид на арбитражна клаузула предвидена во основниот договор или во вид на посебен договор со кој на недвосмислен начин се утврдува дека надлежност за решавање на одреден спор ќе има Постојаниот избран суд - Арбитража при Стопанската комора на Македонија, во согласност со утврдените правила на постапката.

¹³ ПРАВИЛА НА ПОСТОЈАН ИЗБРАН СУД – АРБИТРАЖА, при Стопанската Комора на Македонија, Скопје, мај 2013, Надлежност на арбитражниот суд, Член 17.

За договарање на надлежноста на Арбитражата за решавање на евентуалните спорови меѓу деловните партнери, се препорачува во договорите да се внесува следнава клаузула:

"Сите спорови кои ќе произлезат од овој договор или во врска со него, вклучувајќи ги споровите за неговата полноможност, ќе се решаваат пред Постојаниот избран суд - Арбитража при Стопанската комора на Македонија, во согласност со одредбите на Правилникот на Постојаниот избран суд - Арбитража".¹⁴

Покрај тоа, договорните страни во арбитражната клаузула можат да го договорат составот на арбитражниот суд (арбитер поединец или арбитражен совет од тројца арбитри), јазикот или местото на арбитражата.

Постојаниот избран суд - Арбитража при Стопанската комора на Македонија своите надлежности ги врши преку претседателот на Арбитражата, потпретседателите и другите членови на претседателството, преку секретарот на Арбитражата и арбитрите кои како арбитри-поединци или во арбитражни совети постапуваат во споровите пред Арбитражата или во врска со нив.

Причините поради кои странките би се решиле нивните спорови да ги решат преку избраниот суд на РСМ - арбитража наместо пред редовен суд се многубројни. Во продолжение ќе наброиме неколку од нив:

- ***Непристрасност во одлучувањето*** - со изборот на арбитер странките можат да го сведат ризикот на пристрасност во одлучувањето на најмала можна мера.
- ***Стручност*** - арбитрите кои учествуваат во решавањето на споровите се познати и признати експерти во својата област и за својата независност и непристрасност во постапката се должни да дадат писмена изјава.
- ***Степени на одлучување*** - во арбитражната постапка за предметот на спорот се одлучува во еден степен.
- ***Брзина на постапката*** - вообичаено траење на арбитражната постапка е 6-9 месеци.
- ***Кратки рокови*** - роковите што ги одредува Арбитражниот суд за поднесување на поднесоците не би требало да се подолги од 30 дена.

¹⁴ ПРАВИЛА НА ПОСТОЈАН ИЗБРАН СУД – АРБИТРАЖА, при Стопанската Комора на Македонија, Скопје, мај 2013, Надлежност на арбитражниот суд, Член 18.

- **Доверливост** - арбитражните рочишта се затворени за јавноста. Целата документација во врска со арбитражната постапка се смета за доверлива, а донесената пресуда може да се објави само во согласност со странките.
- **Правосилност и извршност на арбитражната одлука** - Арбитражната пресуда е конечна и обврзувачка за странките . Арбитражната пресуда е правосилна и извршна.

Странките се обврзуваат пресудата да ја извршат без одлагање, но доколку не се исполни доброволно, истата може да се изврши по пат на присилно извршување.

Постапката пред Постојаниот избран суд - Арбитража е уредена со следните акти:

- Правилник на Постојаниот избран суд - Арбитража при Стопанската комора на Македонија.
- Одлука за изменување и дополнување на Правилникот на Постојаниот избран суд - Арбитража при Стопанската комора на Македонија.
- Правилник на Постојаниот избран суд - Арбитража при Стопанската комора на Македонија - неофицијален пречистен текст.
- Правила за трошоците во постапката пред Постојаниот избран суд - Арбитража при Стопанската комора на Македонија.
- Одлука за изменување и дополнување на Правилата за трошоците во постапката пред Постојаниот избран суд - Арбитража при Стопанската комора на Македонија.
- Правила за трошоците во постапката пред Постојаниот избран суд - Арбитража при Стопанската комора на Македонија - неофицијален пречистен текст.

Арбитражата има две листи на арбитри - за спорови без меѓународен елемент кои се водат пред Постојаниот избран суд - Арбитража при Стопанската комора на Македонија и за спорови со меѓународен елемент кои се водат пред Постојаниот избран суд - Арбитража при Стопанската комора на Македонија, меѓутоа странките имат право да изберат арбитар и од надвор.

Седиштето на Арбитражата е во Скопје.¹⁵

Органи на Арбитражата се: претседателство, претседател и секретар на

¹⁵ ПРАВИЛА НА ПОСТОЈАН ИЗБРАН СУД – АРБИТРАЖА, при Стопанската Комора на Македонија, Скопје, мај 2013, Надлежност на арбитражниот суд, Член 2 став 3.

Арбитражата.

Органи на Арбитражата се и арбитражните судови кои постапуваат во спорите пред Арбитражата или во врска со нив.¹⁶

Арбитражната постапка соогласно правилата на Постојаниот избран суд (арбитража) е едностепена, а арбитражните одлуки се конечни и обврзувачки за странките.

Арбитражата при Стопанската комора на Македонија има склучено спогодби за соработка со Арбитражите при коморите во Словенија, Хрватска, Бугарија, Украина, Руската Федерација, Србија и Косово.

ГЛАВА III

ПРИЗНАВАЊЕ И ИЗВРШУВАЊЕ НА СТРАНСКИТЕ АРБИТРАЖНИ ОДЛУКИ

1. Поим на „признавање“ на странските арбитражни одлуки

При нашето постојано изразување велиме „признавање“ и „извршување“, на арбитражни одлуки, меѓутоа треба да го имаме во предвид фактот дека заедно, ова не треба да не доведе до заклучок дека овие два изрази се синоним, ниту пак дека, тие претставуваат едно и единствено значење.

Во пракса странката може да сака да врши само признавање на странската арбитражна одлука во една одредена држава на начин за да ја спречи страната која го изгубила спорот да покрене тужба пред арбитражен суд или пак пред редовниот суд во државата каде се бара признавањето. Меѓутоа ако страната губитник нема средства во таа држава, тогаш страната победник нема реална причина да побара извршување на арбитражната одлука во таа јурисдикција. Па од тука произлегува дека арбитражната одлука може да биде признаена а не, и извршна, додека извршувањето на арбитражната одлука не може да се замисли (практично е невозможно), ако претходно не била признаена од судот кој го нарекува нејзиното извршување.

¹⁶ ПРАВИЛА НА ПОСТОЈАН ИЗБРАН СУД – АРБИТРАЖА, при Стопанската Комора на Македонија, Скопје, мај 2013, Надлежност на арбитражниот суд, Член 4 став 1 и 2.

Според досега наведеното , гледајќи од аспект на суштинското значење треба да се разликува помеѓу „признавање“ и од другата страна „ признавање и извршување“, на странска арбитражна одлука.

Во правната наука постојат различни мислења во поглед на тоа што треба да се подразбира под „признавање“ на странска арбитражна одлука.

Според Дика/Кнежевиќ/ Стојановиќ „основна последица од признавањето на странската арбитражна одлука би била во тоа што странската одлука со тоа би се изедначила со одлука на домашната арбитража и би имало правно дејство во земјата на признавањето.¹⁷ Тоа значи дека странската арбитражна одлука по признавањето има исто правно дејство како и домашната судска пресуда со аналогна содржина”.

Џунов одредува дека: „признавањето на странска арбитражна одлука значи нејзина хомологија- признавање на странската арбитражна одлука има дејство и во домашната држава во смисла дека една работа е решена од арбитража и дека за истата работа исто лице не може да покрене нова тужба пред арбитражата или пред суд на домашната држава т.е дека предметот се признава за *res judicata*”.¹⁸

Позниќ „да се признае странската одлука значи да се прогласи дека таа дејствува” во земјата на признавањето.

Маргарет Мосес вели дека, кога еден суд ја признава арбитражната одлука, тој всушност признава дека арбитражната одлука е валидна и задолжителна,и на овој начин на одлуката (која е веќе признаена, и се дава истиот правен ефект судската одлука односно пресуда која е донесена од страна на судот.

Појаснуваме дека, во овој контекст односно смисла *објект на признавање* може да бидат само *конституивните и декларативните* одлуки, додека објект на *извршување* се само *кондемпнаторните* (осудувачките) одлуки.¹⁹

Њујоршката конвенција не ги дефинира поимите „признавање“ и „извршување“, а судската пракса која што ги толкува овие термини е навистина мала . Од ретките пријавени случаи, Колумбискиот суд смета дека, иако „*признавањето*“ се однесува на признавање на правната сила и ефектот на одлуката, „*извршувањето*“ се однесува на присилно извршување на одлуката претходно признаена од истата

¹⁷ Проф. Д-р Тони Дескоски, Меѓународно арбитражно право, стр 330.

¹⁸ Тодор Џунов.оп.стр.303

¹⁹ Проф. Д-р. Тони Дескоски Арбитражно право ,учебник од 2016 стр.330.

држава.²⁰

Дополнително, Коментаторите на овој став произлезен од коломбискиот суд , се согласни дека „признавањето“ се однесува на процесот на разгледување на арбитражната одлука како обврзувачка, но не и задолжително извршна, додека „извршувањето“ се однесува на процесот на давање правен ефект врз правниот систем на една земја.

Судовите од другите јурисдикции сметаат дека признавањето може да се бара самостојно. На пример, Индискиот Врховен суд сметал дека признанието може да се бара „како штит против повторното агитирање на прашањата кои се решени со арбитражната одлука“. Истиот суд утврдил дека страната добитник на спорот може да се потпре на одлуката иако, против неа е покрената постапка во врска со прашањето кои веќе биле решени.

Слично на тоа, судовите од другите јурисдикции, вклучително и Португалија и Соединетите држави, сметаат дека признанието може да се бара одвоено од извршувањето.

2. Поим на „извршување“ на странските арбитражни одлуки

За разлика од признавањето *„извршувањето на странска арбитражна одлука“*, подразбира давање дозвола за извршување односно присилно извршување на странската арбитражна одлука што значи применување на строгите мерки на државата врз основа странската арбитражна одлука од која произлегуваат одредени последици во имањето и имиџот на личноста.

Кога се говори за извршувањето на одлуките на арбитражите како процесен феномен, првенствено се мисли на спроведување на нивното присилно извршување. Но, кога станува збор за извршувањето на странските арбитражни одлуки, тогаш во *меѓународното приватно право* всушност се мисли на сосема нешто друго, а тоа е признавање на својство на извршност, т.е. утврдување дека странското потекло не е пречка за нејзиното извршување.

Според **Редферн и Хунтер** извршувањето на странската судска одлука значи,

²⁰ The New York Arbitration Convention cit., 34-37.

применување на законските санкции со цел спротивната страна на предметот (против која е донесена одлуката), да биде задолжена да ја изврши. Од овде и потекнува логичното мислење дека извршувањето на странските арбитражни одлуки значи признавање на надлежен орган (извршен), во државата во која се бара извршувањето на странската арбитражна одлука.

Кога една странска арбитражна одлука е извршна, тоа значи дека а priori е признаена. Со други зборови извршувањето на странската арбитражна одлука, по автоматизам ја опфаќа и нејзиното признавање.

Како би рекол Питер Сандерс „ доколку една арбитражна одлука се извршува таа исто така и се признава“. Па од тука одредени автори со право, сметаат дека поврзано со оваа тема по правило треба да се зборува за дистинкцијата помеѓу „ признавањето“ и „признавањето и извршувањето“.

Па откако е извршено дефинирањето на ови две категории, „признавање“ и „ признавање и извршување“, на странските арбитражни одлуки по автоматизам ни се поставува прашањето врз кој критериум се врши разграничувањето меѓу нив.

И според сите анализи кои се наведени погоре јасно е дека како меѓународните така и внатрешните извори, сосема е јасно дека во сите се поставуваат идентични услови. Како за признавањето така и за извршувањето на странските арбитражни одлуки.

Пред се, за разграничување помеѓу категориите „признавање“ од поимот „ извршување“ на странските арбитражни одлуки е критериумот кој поаѓа од **правните последици** кои тие ги произведуваат. Имено, признавањето само по себе е заштитно дејствие. Со добивањето на признавање на една странска арбитражна одлука, единствено може да се истакнува приговор на *res judicata*, доколку спротивната странка би покренела нов спор во земјата во која е извршено признавањето. Наспроти тоа, извршувањето на странска арбитражна одлука овозможува не само истакнување приговор на пресудена работа, туку и **право** да се бара присилно извршување како да станува збор за одлука на домашен суд.

И во двата случаи, странската арбитражна одлука дејствува во оној обем кој е пропишан со правниот поредок на државата на признавањето и извршувањето.

Дали странките ќе бараат само признавање на одредена странска арбитражна одлука или и нејзино извршување, не е детерминирано единствено од целта која тие

сакаат да ја постигнат, туку во прв ред од правната природа на одлуката. Една друга разлика која може да не направи во однос на признавањето и извршувањето на странските арбитражни одлуки според нивната природа е тоа што, предмет на извршување можат да бидат единствено **кондеминаторните** одлуки, додека признавање може да се бара за деклараторните (потврдубачките) и конституивните (трансформативните) одлуки. Во пракса арбитражните одлуки најчесто се од кондеминаторна природ и по правило станува збор за извршување на странските арбитражни одлуки.²¹

И уште една значајна разлика помеѓу признавањето и извршувањето на странските арбитражни одлуки се состои во природата на судот во која тие се даваат. Одлуката за признавање на странската одлука е од деклараторна природа, додека одлуката за нејзината извршност е со конституивно значење.²²

-Случај од судската пракса

Во ноември 1982 година, 2 фирми регистрирани во Кувајт, едната со назив- „R-Нас“ а другата „Алганим “ склучиле договор за соработка. Р-нас како снабдувач и подржувач на техничка помош, Алгахим како продавач на играчки. Р-Нас му дава на Алганим ограничено право да отвори продавници и да ги користи своите трговски марки во Кувајт и 13 други земји лоцирани во и околу Блискиот исток („територијата“). Од 1982 година до започнувањето на арбитражата во декември 1993 година, Алгахим отворил уште четири центри продавници, сите во Кувајт. По војната во Залихот, и Алганим и „Р- Нас“ очигледно заклучиле дека нивната соработка треба да се измени. Претставниците на меѓународната дивизија „Алганим“ Р –Нас“ се состанаа во септември 1991 година и февруари 1992 година, каде Алгахим на Р-нас му предложиа да го зголемат капацитетот на снабдувањето бидејќи бизнисот беше проширан. Алгахим предложил и покажал подготвеност за потпишување на нов договор за заедничко вложување. Но од другата страна Р-нас не сакала да превземе дополнителна одговорност.

На 20.07.1992 година, „Р-Нас “се изјасниле да го искористат своето право да го раскинат договорот, испраќајќи го Алганим известување за необновување на

²¹ Поопширно за поделбата на пресудите кондеминаторни, деклараторни и конституивни, види Стефан Георгиевски, Граѓанско процесно право, Скопје 2000, стр357-361.

²² Проф.Д-р.Тони Дескоски Меѓународно арбитражно право,Скопје 2016,стр..331

договорот за соработка. Во известувањето било наведено „дека договорот ќе престане на 31 јануари 1993 година“. Алганим одговори на 30 јули 1992 година, во кое изјави затоа што неговата неодамнешна продавница била отворена на 16 јануари 1988 година, првичниот рок на договорот завршувал на 16 јануари 1993 година.

Алганим тврди дека известувањето од страна на „Р-Нас“ , за обновување на договорот е четири дена по доцна.

Според Алганим, дадената одредбата на договорот за арскинување во истиот е надвор од договорената рамка од причина што, „Р-Нас“ не дала известување за раскинување на договорот во рок од шест месеци понапред , како што впрочем и било договорено.

Дополнително на тоа пред петтата година по отворањето на најновата продавница, рокот на договорот за соработка бил продолжен и за дополнителни две години. На 2 септември 1992 година, „Р- Нас“ испратија второ писмо со препорака за испитување на договорот, за кој утврдуваат дека првичниот рок на договорот истекол на 31 декември 1993 година, и во едно известува дека не сакаат обновување на истиот. Во ова писмо, „ „Р- Нас“ му препорачува на Алганим да не отвора нови продавници за играчки и го предупредија дека неисполнувањето во таа насока може да претставува прекршување на договорот. Во септември 1993 година, странките разговараа за подготвеноста на Алганим да се откажува од своите права според договорот. Во една дискусија, главен оперативен директор на Алганим ,понуди „да го ослободи бизнисот сега“ ако „Р- Нас“ ни даваа 2 милиони долари за загубите што сме ги направиле обидувајќи се да го развиеме овој бизнис. „ Р –Нас“ не прифати. Странките не успеа да се договорат односно да се спогодат.

На 20 декември 1993 година, „Р- Нас“ за решавање на спорот поднесоа тужба пред Американското здружение за арбитража. И во нивното барање односно изјава наведоа дека договорот со Алгахим е раскинат на 31 декември 1993 година. А Алганим со спротивставување одговори дека изјавата не е вистината, односно договорот бил составен поинаку и всушност нема пркршување на договорот од неговата страна.

На 4.05.1994 година, арбитерот го одби барањето на „Р-Нас “за декларативна пресуда. Арбитерот открил дека, **според одредбите за раскинување на договорот, Алхганим имал апсолутно право да отвори продавници за играчки, дополнително**

утврдил дека за време кога била отворена дури последната продавница договорот по автоматизам бил продолжен за дополнителни две години.

Така што со објавената пресуда на 11 јули 1996 година, од арбитарот на Алганим му беа изречени 46,44 милиони долари да ги добие од страна на тужителот и тоа, за изгубена добивка според договорот, плус 9 отсто камата за да се оствари од 31 декември 1994 година. Наодите и правните заклучоци на арбитерот биле изнесени во мислење од 47 страници.

Алганим поднел предлог за признавање на арбитражната одлука пред окрушниот(апелационен) суд, согласно Њујоршката Конвенцијата за признавање и извршување на странски арбитражни одлуки од 10 јуни 1958 година.

Додека пак “P – Нас” од другата страна бараше измена на арбитражната одлука и тоа според Федералниот акт за арбитража („ФАА“), Тврдејќи дека арбитражната одлука е јасно *нерационална, дека е против законска, и дека не реално се проценети условите кои биле внесени во составот на договорот.*

Со пресудата донесена на 20 декември 1996 година, апелационит суд ја потврди арбитражната одлука, ценејќи дека забелешките на „ P – Нас“ СЕ НЕОСНОВАНИ.

Како што гледаме од наведениот случај, јасно можеме да заклучиме дека: ниту една страна сериозно не ја оспорува применливоста на Њујоршката конвенција за признавање и извршување на странски арбитражни одлуки, јасно е дека Конвенцијата е применлива и важи. Њујоршката конвенција за признавање и извршување на странски арбитражни одлуки важи и се применува на територијата на држава различна, од која се бара признавање и извршување, без разлика дали се работи за физички или правни лица. Исто така, се применува за арбитражни одлуки кои не се сметаат за домашни одлуки во државата во која се бара нивно признавање и извршување.²³

Од досега наведеното би можело да се заклучи дека, разликувањето помеѓу признавањето и извршувањето на странските арбитражни одлуки се врши врз основа на правното дејство кое се произведува со секоја од овие две категории. Кај првата од нив- признавањето, акцентот е на признавањето на својството на *res judicata* (што би значело пресуда), додека кај втората – извршувањето, од првенствено значење е признавањето на подобноста на арбитражата да биде предмет на присилно

²³ <https://caselaw.findlaw.com/us-2nd-circuit/1096715.html>

извршување.

И како што Бесаровиќ забележал ***„и во едниот и во другиот случај- без оглед на тоа што се различни правни последици- странската арбитражна одлука се стекнува со еден вид на рамноправност со домашната одлука“***.

Пред да се впуштиме во одредувањето на припадноста на арбитражните одлуки- и нивната квалификација како странска, сметама дека би било добро а и логички да разберемо односно да објасниме ШТО Е АРБИТРАЖНА ОДЛУКА? КОЈА ОДЛУКА Е АРБИТРАЖНА?

Меѓународните инструменти и внатрешните законодавства на одделните држави, подеднакво одбегнуваат да го определат поимот на арбитражна одлука.

Определувањето на овој поим според Њујоршката Конвенција од 1958 година, единствено е предвидено дека:

”под арбитражна одлука ќе се подразбираат не само одлуките кои ги донесуваат арбитражите именувани за одредени случаи , туку и тие одлуки кои ги донесуваат постојаните арбитражни органи на кои се подложиле самите странки“.²⁴

Додека според Модел-законот на UNCITRAL во својата конечна верзија, нема дефиниција за поимот арбитражна одлука. Но кога сме тука нужно е да се напомене дека при изготвувањето на Модел-законот, постоеле прилози за дефинирање на поимот „арбитражна одлука“.²⁵

Овде ќе ја издвојиме една дефиниција која била предложена на конференцијата во Лозана од 1984, (исто времено да ни служи и како доказ дека имало обиди односно стремежи за некакво си дефинирање на така наречената „арбитражна одлука“.), која вели вака:

„Арбитражната одлука означува конечна одлука со која се решаваат сите прашања кои се поставени пред арбитражниот суд со кои конечно се решава суштината на спорот или за прашањето на неговат надлежност или пак секое друго процедурално прашање, но во последниот случај , само ако арбитражниот суд го насловил својот акт како одлука“.

Судовите утврдиле дека само оние одлуки донесени од арбитражи кои ги

²⁴ Според Њујоршката Конвенција од 1958 година, член 5 ,(книга –дескоски п.341)

²⁵ Модел законот на UNCITRAL 1985, (п332.)

одредуваат сите или некои аспекти на спорот, вклучувајќи ја и надлежноста, на конечен и обврзувачки начин, можат да се сметаат за „арбитражни одлуки“ во смисла на Њујоршката конвенција. Според тоа, судовите утврдиле дека за да се донесе одлука која ќе се смета за „арбитражна одлука“ според Њујоршката конвенција, таа треба да бидат донесена од арбитри, да има решено спор или дел од него на конечен начин, и да е обврзувачка за странките во процесот.

На пример, во случајот „РЕКС холдинг“ судот во Соединетите држави одби да врши признавањето арбитражната одлука, согласно њујоршката конвенција од 1958 година, врз основа на кое беше поставено предлога барањето за признавање и извршување на оваа арбитражна одлука, со образложение дека *одлуката не претставува одлука во рамките на значењето на Њујоршката конвенција* од причина што, во овој случај за донесување на одлуката немало назначени арбитри од страна на странките во процесот, туку одлуката било донесена од страна на трето лице. Поради што оваа одлука не може да се смета за арбитражна, согласно Њујоршката конвенција за признавање и извршување, и врз основа на истото не може да се врши нејзиното признавање и извршување, како што е побарано со „предлог“ пред судот. Сосема е јасно дека при такви случаи и ситуации Њујоршката конвенција е неприменлива. Коментатори се согласни дека одлуките донесени во постапките за проценка и вештачење не се „одлуки донесени од арбитри“ и не можат да бидат признати и спроведени според Њујоршката конвенција.

Според Законот за меѓународна трговска арбитража на Република Северна Македонија „Арбитражна одлука“ е одлука на арбитражниот суд за спорот.

Независно од евентуалните разлики, во правната теорија па и во практиката на судовите, не спорно е дека под „арбитражна одлука“, би требало да се подразбере, **она одлука со која се решава за суштината на спорот помеѓу две или повеќе лица, која е донесена од страна на именуван арбитар/и, одлуката е задолжителна за странките во процесот, и има дејства кои кореспондираат со дејствата на (редовните) судските одлуки, а која е донесена од недржавно тело- ad hoc или институционална арбитража чии што овластувања се црпат од спогодбата на странките.**

3. Одредување на припадноста на арбитражните одлуки -

квалификување на арбитражната одлука како „ странска”

Прашањето за правното дејство на една арбитражна одлука во одреден правен систем, првенствено зависи од тоа како ќе биде квалификувана одлуката дали како „странска” или „домашна”. И за ваквата квалификација е меродавен поредокот на државата во која се бара арбитражната одлука да го произведе правното дејство. Околу одредувањето на припадноста на арбитражните одлуки, во правната теорија познати се повеќе критериуми. А целта е да се означи „странската одлука”, која пред извршувањето мора да подлежи на претходно признавање од страна на надлежните органи.²⁶

Во современото внатрешно и меѓународно арбитражно право постојат два критериума за одредување на припадноста на арбитражната одлука, а со тоа определувањето на поимот на странска арбитражна одлука.

Првиот е **територијален критериум**, во кој пресудно значење имаат седиштето на арбитражата, односно местото на донесување на арбитражната одлука.

Вториот е **критериум на автономијата на војлатана странките**, кои поинаку се нарекува и процесен критериум.

Третиот е **персонален критериум**, а во современата теорија пак се појавува и концептот за постоење на така наречените „анационални” арбитражни одлуки кои не се поврзани со ниту една држава.

3.1. Територијален критериум

За овој така наречен **територијален критериум**, со сигурност можеме да речеме дека е доминантен како во правната теорија така и во законодавствата на одделните држави. Неговата суштина стои во тоа што се инсистира на територијалната врска помеѓу арбитражата и одредена држава, како пресуден фактор во определувањето на припадноста на арбитражната одлука.

Обидите за локализација на арбитражата со помош на елементите на територијалната поврзаност од секогаш имале најмогу приврзаници во теоријата и се од големи влијание во практиката.

²⁶ Закон за меѓународна трговска арбитража на Република Македонија(Сл. весник/бр.39 /2006 година).

Од една група автори, како што се Пиле, Бартен, Нибоаје, и други, (кои денес можаат да се сметат за класични), формиран е еден од најзначајните критериуми за *територијалната локализација* на арбитражата, познат како принцип на врзување на арбитражата за **седиштето** на арбитражата. Основните аргументи врз основа на кои произлегуваат критиките околу овој критериум се: тешкотиите околу утврдувањето на седиштето на на арбитражата, а посебно на *ad hoc* арбитражите (за кои знаеме дека привремено се создаваат за еден одреден случај), можноста арбитражата да заседава во повеќе места и сл.

Едно друго територијално сфаќање, кое меѓу првите го артикулирал е Нибоаје, Шницер, Лунц и други, кои сметаат дека потеклото на арбитражната одлука треба да се одредува спрема **местото на донесувањето на одлуката**.

Забелешките кои се истакнуваат против оваа мерила се дека; местото на донесување на одлуката во некои случаи може да биде сосема случајно и неговото утврдување може да биде тешко (поготово ако одлуката се носи по пат на преписка).

И покрај наведените недостатоци, сепак територијалниот критериум е најпогоден, и широко прифатен во практика.

Најголемиот број национални законодавства го прифаќаат местото на донесување на арбитражната одлука, како критериум за одредувањето на припадноста на арбитражните одлуки. А мораме да кажеме дека одреден број на национални законодавства територијалниот критериум го имаат прифатено како еден и единствен.

Пример во австриското право, арбитражната одлука ако е донесена надвор од Австрија задолжително се смета за странска.

Холандскиот закон за граѓанската постапка од 1986 година содржи мошне темелни одредби за признавањето и извршувањето на „*арбитражната одлука донесена во странска држава*“.

Пример: Некои судови на Соединетите држави сметаат дека одлуката е странска кога една или и двете странки од арбитражниот процес се државјани не се државјани на САД или нивното главно место на работеше е надвор од Соединетите држави.

На пример, Апелациониот суд на Соединетите држави за северниот округ на Калифорнија сметаше дека, и покрај фактот што арбитражната одлука е донесена

во САД според законот на Калифорнија, одлуката е странска и спаѓа во Њујоршката Конвенција, бидејќи една од странките во својето принципиелно излагање наведува дека нејзино место на деловно работење е Јапонија.

Одделни национални законодавства, како што се, германското, швајцарското, грчкото, па и други земји територијалниот критериум за одредување на припадноста на арбитражните одлуки, се прифаќа на имплицитен начин.²⁷ А тоа се врши на тој начин што се пропишува единствен режим за признавањето на сите странски и арбитражни одлуки според Њујоршката конвенција. Со оглед на тоа што Њујоршката конвенција го прифаќа територијалниот критериум како примарен за одредувањето на арбитражните одлуки како странски (околу признавањето и извршувањето на арбитражните одлуки според Њујоршката конвенција од 1958 година, по детално ќе се задржиме во продолжението на овој труд), од која произлегува дека остото решение е усвоено и во соодветните национални законодавства.

Во Модел-законот за меѓународна трговска арбитража на UNCITRAL од 2006, година усвојен е територијалниот принцип, преку усвојувањето на решение со кое се ограничува подрачјето на примена на Модел- законот на арбитражите кои се одвиваат во домашната држава. Па од тука би следело дека само одлуките донесени пред вакви арбитражи се домашни. Но модел-законот оди еден чекор понатаму, со тоа што ги изедначува во правно дејство домашните и странските арбитражни одлуки, предвидувајќи за двете ист режим за признавање и извршување.

Законот на меѓународна трговска арбитража (ЗМТАРМ), на РСМ од 2006, територијалниот критериум го усвојува како единствен, при што предвидено е дека, како странска арбитражна одлука се смета единствено арбитражната одлука која не е донесена во Република Северна Македонија. Понатаму, предвидено е дека странската арбитражна одлука има припадност на државата во која е донесена (член 37, став 1 и 2).

²⁷ Член 194 од Швајцарскиот закон за меѓународното приватно право од 1987 година, Член 1061, став 1 од германскиот закон за граѓанската постапка од 1997 година, Член 36 од грчкиот закон за меѓународната трговска арбитража од 1999 година . Истото решение го има и во Модел-законот од 1985 година.

3.2. Критериумот на автономија на волјата на странките

Овој критериум датира од поново време. Првата премиса е оконоста дека секоја арбитражна одлука се донесува врз основа на процесното право на некоја држава, поради што истата е контролирана од тоа право *lex arbitri*, не мора да е нужно правото кое е меродавно за суштината на спорот ниту пак правото чиито процесни правила кои ги пименуваат арбитрите. Попрво, *lex arbitri* ја регулира полноважноста на арбитражниот процес како таков. Втората премиса се заснова на автономијата на волјата на странките да го одберат државниот процесно-правен систем на кој ќе го подложат арбитражното решавање на спорот. Притоа, странките можат да ја подложат арбитражата и на процесно правниот систем на држава различна од онаа во која се одвива арбитражната постапка. Консеквентно на тоа, арбитражната одлука би ја имала припадноста на државата чие процесно право било определено како меродавно за нејзиното донесување врз основа на автономијата на волјата на странките, независно од тоа во која држава одлуката е донесена. Критериумот на автономијата на волјата не е прифатен ниту како единствен, ниту како примарен за одредување на припадноста на арбитражните одлуки. Напротив, во одредени национални законодавства, како и во Њујоршката конвенција од 1958 година, критериумот на автономијата на волјата е прифатен единствено како дополнувањ критериум, кој е поставен како основен за квалификувањето на една арбитражна одлука како странска. Правен основ за примена на критериумот на автономијата на волјата во Њујоршката конвенција претставува втората реченица од член 1, став 1, каде е предвидено дека покрај *”арбитражните одлуки кои не се донесени во државата во која се бара признавањето и извршувањето, конвенцијата ќе се применува и на арбитражните одлуки кои не се сметаат за домашни одлуки во државата во која се бара нивното признавање и извршување”*.

3.3. Персонален критериум

Според застапниците на **персоналниот** критериум, припадноста на една арбитражна одлука се одредува преку поврзаноста помеѓу учесниците во арбитражниот процес и одредена држава. Во правната теорија овој критериум е многу

малку подржан, додека од страна на националните законодавства е речиси сосема игнориран.

Според едно старо сфаќање кое датира од втората половина на 19-иот век, одредувањето на статусот на *арбитражната одлука како странска* би било според државјанството и домицилот на арбитрите, односно претседателот на арбитражниот овет, во случај да арбитрите би биле од различна националност.

Околу персоналниот критериум за определување на статусот на арбитражната одлука како странска, слично како и првото сфаќање вели дека клучниот критериум за одредувањето на потеклото на арбитражната одлука е **државјанството, или пак домицилот на странките.**

За слабостите на персоналниот критериум нема да елаборираме многу, од причина што во практика не наоѓа некоја примена. Доволно е да се истакне дека според овој критериум, една арбитражна одлука донесена во постапка која во целост се одвивала на територијата на домашната држава, би се сметала за странска само поради тоа што некој од арбитрите е со странско државјанство односно е домицил во странска држава. Една случајна врска, која нема ништо заедничко со самата арбитража, би била пресудна за определување на статусот на одлуката на таа арбитража. И јасно можеме да забележиме дека токму од овие причини, застапниците од персоналниот критериум немаат никаква поддршка, а нивното значење е само теоретско.

3.4. „Анационални“ арбитражни одлуки

Со развојот на меѓународната арбитража како начин за решавање на проблемите секако се појавувале и голем број полемики, препреки во однос на реализацијата на тој вид процеси како целосно исполнет до крај. Покрај, многубројните полемики, дискусии околу арбитражните постапки, одлуките кои произлегуваат токму од тие постапки, едно прашање кое се појавува е токму признавањето и извршувањето на анационалните арбитражни одлуки. Овој поим „анационални“ арбитражни одлуки во правната теорија прв пат се појавува во 50-те години на минатиот век, кога се појавила и тенденција за издвојување на посебен вид арбитражни одлуки, така наречени

„анационални“, што имаше директни реперкусии врз институтот на признавање и извршување на странските арбитражни одлуки. Па од тука реално се гледа неопходноста да се даде дефиниција на концептот „анационални“ арбитражни одлуки, по што ќе се обидеме да го одговориме прашањето: дали е можно „анационалните“, арбитражни одлуки да бидат предмет на признавање и извршување во системот создаден во рамките на Њујоршката конвенција од 1958 година? Анационална арбитражна одлука се дефинира како **„арбитражна одлука која произлегува од арбитража што е издвоена од дострелот на националното арбитражно законодавство врз основа на договор на странските“**.²⁸

Во правната теорија се употребуваат различни називи за означување на овие арбитражни одлуки како: „супернационални“, „транснационални“, „апатридни“. И сл. Притоа, атаблиран е и посебен назив за ваквиот тип на арбитража: „денационализирана“ арбитража.

Околу дилема, судовите најчесто се потпираат во основа текстот на Њујоршката конвенција членот 1 и 5. И тоа Членот 1 предвидува дека признавањето и извршувањето може да бидат одбиени доколку „составот на арбитражниот орган или арбитражната постапка не бил во согласност со договорот на странките, или, ако склучениот договор, не бил во согласност со националниот закон за арбитража на земјата.

Судовите честопати се потпираа на текстот на членот I и V од Конвенцијата со цел да утврдат, дали „а-националните одлуки“ спаѓаат во рамките на Њујоршката конвенција.

На пример, Холандскиот Врховен суд утврдил дека „намерата на Конвенцијата била да ги признава и оние арбитражни одлуки за кои не може да се смета дека се поврзани со правниот систем односно закон на која било специфична земја“. Па така забележувајќи и образложувајќи ја пресудата, судот ја отфрли одлуката на Апелациониот суд во Хаг, наведувајќи дека за да се врши признавање и извршување на одлуката истата мора да се заснова на „некои национални закони“.²⁹

²⁸ Пошироко види: Тони Дескоски “Меѓународна трговска арбитража”, и Гашо Кнежевић-Из Википедије, слободне енциклопедије.

²⁹ За детална анализа на оваа одредба, видете го поглавјето на Водичот за член V (1) од Њујоршката Конвенција од 1958 година.

Концептот на „ денационализирана“ арбитража, во суштина е спротивставување на традиционалното сфаќање се потпира на претпоставката дека секоја арбитража е регулирано со арбитражно право на одредена земја- *lex arbitri*, при што најчесто тоа ќе биде правото на земјата во која е местото на арбитражата- *lex loci arbitri*. Арбитражните одлуки не можат да имаат задолжителна сила, освен ако не се поврзани со одреден национален правен систем.

Така, според познатиот германски автор Фредерик Александар Ман, (германец по потекло, а целиот негов интелектуален труг го вложил во Велика Британија),
„ секое право или овластување кое го ужива поединецот е нераскинливо доделено или извлечено од системот на внатрешно право кое може соодветно и во согласност со традицијата да се нарече lex fori и ако би било попрецизно (но исто така и помалку вообичаено) да се говори за lex arbitri“

Во идентичен правец е и ставот на Рапе (Rappe), кој во однос на оваа прашање наведува дека „ арбитражниот суд не се наоѓа на некој престол над земјата, не виси во воздухот, тој мора негде да се истовари и да се спушти на земја“.

Традиционалната улога на *lex loci arbitri* во правната теорија и практика е доведена во прашање, при што се сугерира дека меѓународната трговска арбитражна одлука може да „ виси“ ослободена од стегите на националното право на местото на спроведување на постапката.

Познатиот италијански професор во Универзитетот во Милано **Riccardo LUZZATTO**, околу прашањето за „Анационалната“ арбитражна одлука наведува: „ врз основа на одредбите вклучени во Њујоршката конвенција, странките се слободни да се повикаат на било која приватна регулатива на арбитражната постапка како што се на пример Правилата на (International Chamber of Commerce- ICC, меѓународна трговска комора МТК), и со тоа се овластени да организираат арбитражна постапка целосно независна од било кој локален правен систем“.

Со цел да го изјасниме овој концепт малку по прецизно, во продолжение ќе се обидеме да елаборираме еден пример од француската судска пракса. Станува збор за еден многу интересен случај кој впрочем и направи осврт во француското арбитражно право, а исто така многу често е ставен како промер и во учебниците по право, по точно станува збор за случајот **Goteverken**.

-Анализа на случај од судската пракса во Париз

На ден 19 декември 1973 година според три договори, една шведска компанија (АБ Готаверкен) произведува три танкери со нафта за либиска компанија (Либиска генерална организација за поморски транспорт, која подоцна стана Општо национално друштво за поморски транспорт –вопонатамошната употреба како Либиска организација). Договорите содржат арбитражен договор, кој предвидува арбитража под покровителство на Меѓународната трговска комора (МКС) во Париз. Се појави спор кога Либиската организација одби да ја испорача нафтата танкери и на 5 април 1978 година, беше донесена пресуда во корист на Готаверкен. Либиската организација иницираше жалба против пресудата пред француските судови („апел-нолете“) за да се поништи тужбата врз основа на разни основи.

Тој, меѓу другото, тврди дека образложението на пресудата е контрадикторно и недоволно, и дека е спротивно на јавниот меѓународно правен поредок затоа што на Либиската организација му наметна обврска спротивна на правилата на јавниот ред во Либија. Готаверкен тврди дека Кур на Апел де Париз (Апелациониот суд во Париз) треба да ја одбие јурисдикцијата во корист на Врховниот суд на Шведска пред кој случајот се чекаше. Понатаму, тој тврди дека, со оглед на тоа што пресудата не била прогласена за извршна во Франција, на Кур Апел де Париз немало надлежност да одлучува по овој предмет односно постапка.. На крај, се тврдеше дека пресудата не може да се смета како пресуда управувана од францускиот закон за арбитража, притоа истакнувајќи дека според Сујорк, арбитражниот закон за местото на арбитражата, игра само супсидијарна улога. Либиската организација, тврди дека францускиот закон треба да се смета за применлив, особено ако се земе предвид дека Сујорк предвидува применливост на законот за арбитража на седиштето на арбитражата. Cour d'appel de Paris утврди дека жалбата не е прифатлива и ја отфрли тужбата, со образложение дека арбитражата има меѓународен карактер бидејќи се вклучени интересите на меѓународната трговија. Тогаш сметаше дека арбитражната одлука е донесена по постапка, различна од постапката на францускиот закон, која не била поврзана на кој било начин со францускиот правен систем и затоа не може да се смета за француска. Што се однесува до применливоста на Сујорк, Cour d'appel de Paris утврди дека одредбите на Конвенцијата, кои имаат за цел да го олеснат признавањето и извршувањето на арбитражните одлуки, не се применуваат кога дејствието не бара извршување на пресудата во меѓународната арбитража и затоа не може да се донесе

пресуден аргумент од Конвенцијата за да се утврди дали процедуралното право на земјата во која се водела арбитражата мора да се применува субсидијарно. Исто така, потсети дека: Франција ја искористи резервацијата предвидена во член 1 (3) од Њујоршката конвенција за признавање и извршување на странски арбитражни одлуки, со изјавата дека таа ќе ја применува конвенцијата само, врз основа на реципроцитет, на признавање и извршување на пресудите донесени во територијата на друга држава договорничка. Како заклучок, францускиот апелационен суд пресуди дека изборот на естото на арбитражата кое инаку е одредено како чисто неутрален терен не може да се третира како имплицитно подложување на арбитражата под француското процесно право од страна на странките. Значи судот ја отфрли тезата за автоматска примена на процесното право на државата во која е донесена арбитражната одлука, што е јасен показател дека го усвоил ставот оти арбитражата била „денационализирана“.

Токму поради овој случај, при реформата на француското право во 1981 година, усвоено е решението според кое самиот факт што една арбитражна одлука е донесена во Франција, сам по себе е доволен за надлежноста на француските судови за поништување на истата. Со тоа и во француското арбитражно право е укината можноста за постоење на арбитражни одлуки кои „висат“, а реално можат да содржат сериозни недостатоци, а при тоа ниту еден национален суд не може да ги поништи.³⁰

Концептот на „висење“ за арбитража е отфрлен и во англиската судска пракса. Имено во една одлука на Апелациониот суд во Лондон од 1983 година, се истакнува: *„И покрај сугестиите во спротивен правец од страна на некои истакната автори по право во другите правни системи, нашата јурисдикција не го признава концептот на арбитражните постапки кои виста во транснационално окружување, целосно неповрзани од било кој внатрешно правен систем“*.

3.5. Дали е можно признавање и извршување на “а-националните,” арбитражни одлуки според Њујоршката конвенција од 1958 година

Како што и веќе напоменавме во досегашното излагање Њујоршката конвенција од 1958 година, стана еден од најважните конвенции во однос на признавање и извршување на странските арбитражни одлуки дури и е преименувана како таква.

³⁰ General National Maritime Transport Company v. Société ...newyorkconvention1958.org ›

Посебно значајно прашање кое се поставува во врска со „а-националните“ арбитражни одлуки, е дали тие би можеле да бидат поделени под Њујоршката конвенција од 1958 година, односно дали е можно нивно признавање и извршување според одредбите на Њујоршката конвенција?

Во продолжение ќе ги изведеме неколку примери од судската пракса низ Европа па и во Америка, за да можеме истовремено да ги дознаеме и ставовите на судот односно судовите, кои впрочем и ја вршат главната задача при исполнување на правните процеси а при тоа се должни да ги применуваат сите пропишани правни норми и правила.

Во однос на признавањето и извршувањето на „а-националните“ арбитражни одлуки француските судови сметаат дека Њујоршката конвенција се применува на одлуките „а-национални“. На пример, Апелациониот суд во Руан открил дека одлуката, донесена врз основа на арбитражна клаузула, која експлицитно ја исклучувала примената на било кој национален закон са спроведување на постапката, спаѓа во рамките на Њујоршката конвенција.

Сепак, важноста на проблемот не треба да се прецени. Едноставниот јазик на написот сугерира дека, сите одлуки кои што се во согласност со било кој од двата критериуми утврдени во нив спаѓаат во опсегот на Конвенцијата, без оглед дали законот што се применува за арбитражната постапка бил национален или не. Имајќи го во предвид јазикот на написот, Апелациониот суд на Соединетите Држави сепак, сметаше дека членот 5 од наведената Конвенција не содржи посебени јурисдикциски услови врз основа на тоа што би се вршело признавањето и извршувањето, него тоа прашање некако е препуштено на самите национални законодавства.

И покрај горенаведените дилеми и полемики, во правната теорија околу оваа прашање постои едно доминантно стојалиште која вели, Њујоршката конвенција не може да се примени на „а-националните“ арбитражни одлуки. Главен аргумент за тоа е исторјатот на истата. Во нацрт конвенцијата на Меѓународната трговска комора (МТК), од 1953 година за прв пат е застапена идејата за постоење на арбитражна одлука потполно независно од било кое национално право. Според МКТ „не може да има напредок без потполно признавање на концепцијата за меѓународните арбитражни одлуки, тоа се одлуки кои се потполно независни од националните законодавства“. Ваквата конвенција е одбиена од Комитетот на ECOSOC (United

Nations Economic and Social Council).³¹

3.6. Критериуми за одредување на припадноста на арбитражните одлуки во Њујоршката конвенција

Со оглед на фактот дека Њујоршката конвенција е потпишана и ратификувана од голем број држави, и приматот на нејзините норми над националните законодавства, произлегува дека критериумите за определување на припадноста на арбитражните одлуки во Конвенција, најчесто ќе бидат во примена во поодделните држави.

Уште во самиот наслов на Њујоршката конвенција од 1958 година, на експлицитен начин е одредено дека со неа е регулирано признавањето и извршувањето на странските арбитражни одлуки. Определувањето пак на поимот на странска арбитражна одлука е извршено во член 1, ст. 1 од Конвенцијата, каде е пропишано дека:

„Оваа конвенција се применува за признавањето и извршувањето на арбитражните одлуки во споровите меѓу физички и правни лица донесени на територијата на некоја друга држава, а не на оваа во која се бара признавањето и извршувањето на одлуката. Таа исто така се применува на арбитражните одлуки кои не се сметаат за домашни одлуки во државата во која се бара нивното признавање и извршување“.

Од цитираната одредба произлегува дека и Њујоршката конвенција го усвојува територијалниот критериум како примарен при определувањето во својство на арбитражната одлука како странска. Сепак, конвенцијата усвојува и коректив на територијалниот критериум, според кои за странска ќе се смета и она арбитражна одлука која е донесена во земјата на признавањето и извршувањето, доколку таа не се смета за домашна.

Прво, според конвенцијата странска е онаа арбитражна одлука која е донесена на територијата на било која друга странска држава. Не се бара ниту еден услов за таквата квалификација. Вака усвоеното територијален критериум во Конвенцијата, е заснован на принципот на универзалност, според ки сите странски арбитражни одлуки

³¹ United Nations Economic and Social Council (ECOSOC) is responsible for coordinating the economic, social and related work of UN specialized agencies, their functional commissions and regional commissions.

имаат ист третман. Подрачјето на примената на конвенцијата ги покрива сите одлуки донесени надвор од територијата на државата во која се бара признавањето и извршувањето, независно од тоа дали се донесени во некоја држава- договорничка или не.

Втората карактеристика на усвоениот територијален критериум во Њујоршката конвенција, се состои во тоа што **не се бара постоење на меѓународен елемент во спорот кој е решен со арбитражната одлука**. Дури и оние арбитражни одлуки, донесени во спорови кои се сметаа за целосно домашни во државата во која е донесена одлуката, потпаѓаат под доменот на Њујоршката конвенција кога се бара нивно признавање и извршување во друга држава. И покрај тоа што конвенцијата е насочена кон унапредување на арбитражата во меѓународната трговија, таа не содржи ниту една индикација дека спорната трансакција мора да биде меѓународна. Обидот да се востанови т.н „ меѓународна арбитражна одлука“, содржан во нацртот на Конвенцијата на Меѓународната арбитражна одлука, содржан во нацртот на Конвенцијата на Меѓународната трговска комора во Париз од 1953 година, е отфрлен до делегатите на Конференцијата во Њујорк во 1958 година и заменет со терминот „ странски арбитражни одлуки“. Со тоа, на имплицитен начин е прифатено дека конвенцијата ќе се применува и на странските одлуки кои се однесуваат на чисто домашни спорови.

Трета карактеристика на територијалниот критериум, усвоен на Њујоршката Конвенција е фактот што **националноста на странките кои се однесува арбитражната одлука е ирелевантна во поглед на примената на Конвенцијата**. Така во француската судска практика, Апелациониот Суд во Руен (Cour d'Appel de Rouen), без никаква дилема ја применил Њујоршката конвенција за признавањето и извршувањето на една арбитражна одлука донесена во Швајцарија во 1956 година, во спор помеѓу француската фирма S.E.E.E. и тогаш СФРЈ. Судот го одбил проговорот на должник- СФРЈ, дека таа не била обврзана со Њујоршката конвенција во моментот кога е донесена арбитражната одлука, како и дека при ратификацијата на конвенцијата на Конвенцијата ставила резерва со која ја ограничува нејзината примена само на арбитражните одлуки донесени по актот на ратификација. За Апелациониот суд во Руен било ирелевантно тоа што СФРЈ, ја ратификувала Њујоршката конвенција под услов таа да не се применува на арбитражните одлуки донесени пред

ратификацијата бидејќи националноста на странките не влијее на конвенцијата.

Коректив на територијалниот критериум во Њујоршката конвенција, претставува втората реченица од членот 1, став 1, каде е предвидено дека покрај арбитражните одлуки кои не се донесени во државата во која се бара признавањето и извршувањето, Конвенцијата ќе се применува исто така *и на арбитражните одлуки кои не се сметаат за домашни одлуки во државата во која се бара нивното признавање и извршување.*

Њујоршката конвенција за признавање и извршување на странски арбитражни одлуки од 10 јуни 1958 година.

При подготовката на овој магистерски труд посветен на темата “признавање, и извршување странски арбитражни одлуки”, како и самите можете да приметите често се споменуваше Њујоршката конвенција за признавање и извршување на странските арбитражни одлуки од 1958 година како една од најважните и нај успешните конвенции во однос на признавањето и извршувањето на странски арбитражни одлуки. Во продолжение ќе се обидеме да кажеме нешто повеќе.

Од усвојувањето на Конвенцијата на 10 јуни 1958 година, бројот на земји-членки на Конвенцијата постојано се зголемува, достигнувајќи 152 земји-членки до крајот на 2014 година. Од април 2018 година, бројот е зголемен на 160 држави потписнички, во која се вклучени 157 од 193 земји-членки на Обединетите нации плус Кук Острови, Светиот Престол и Државата Палестина.³²

Членот 1 (од Њујоршката конвенција за признавање и извршување, на странски арбитражни одлуки), предвидува, примена на конвенцијата за признавање и извршување на странските арбитражни одлуки кои се донесени надвор од државата, во која се бара признавањето и извршувањето на таквите одлуки, било да се тие одлуки за правни или физички лица. Примена на Њујоршката конвенција исто така се предвидува и за домашните арбитражни одлуки кои се донесени внатре во државата, во која се бара признавање и извршување.

Терминот **„арбитражни одлуки“** не вклучува само одлуки донесени од арбитри назначени за секој случај (ad hoc), туку ги опфаќа и одлуките кои се донесуваат од институците за арбитража.

³² Листата на сите држави потписнички на ЊК можете да ја најдете на: www.newyorkconvention.org/contracting-states/list-ofcontracting-states

При потпишување, ратификација или известување за продолжување според член 10 на оваа конвенција, секоја држава може, врз основа на реципроцитет да изјави дека ќе ја примени Конвенцијата за признавање и извршување на одлуките донесени само на територијата на друга договорна страна (држава). Исто така може да изјави дека ќе ја примени конвенцијата само на разлики што произлегуваат од правни односи, (без оглед дали меѓусебно се договорни или не,) кои се сметаат за трговски според националното законодавство на државата што дава таква изјава.

Едно многу важно прашање кое се поставува само по себе е токму прашањето околу моментот на почнување на применување на конвенцијата. Во однос на ова прашање ставовите се различни, но ние при нашето истражување успеавме да дојдеме до еден битен момент од Судската пракса на Белгија, при што свативме дека, во еден даден случај судот во белгија одби да ја примени Конвенцијата на одлуката донесена во држава што не била члена на Конвенцијата во моментот кога таа била донесена.

Другите судови пак сметаат дека дека прашањето дали државата е членка на Њујоршката Конвенција, треба да се утврди во моментот на признавање и извршување, а не во моментот кога е донесена одлуката. На пример, Домот на лордовите сметаше дека „арбитражната одлука донесена на територијата на странска држава е извршна во Обединетото Кралство [...] ако државата во која е донесена одлуката е член на Конвенцијата на датумот кога ќе започне постапката за извршување на одлуката. Слично на тоа, Врховниот суд на Австрија дозволил извршување на наградата донесена во држава што не беше странка на Конвенцијата во моментот на донесување на одлуката, но стана странка во моментот кога започна постапката за извршување.

Како ратификуван меѓународен договор, Њујоршката конвенција за признавање и извршување на странски арбитражни одлуки, во Република Северна Македонија претставува највисок правен извор во однос на признавање и извршување на странски арбитражни одлуки. Понатаму, усвојувањето на ЗМТАРСМ предвидува директна примена на одредбите од Конвенцијата, без оглед на која странска земја е донесена арбитражната награда. Со други зборови, Њујоршката конвенција од 1958 година со ЗМТАРСМ е предвидена како единствен режим на домашното правно во Република Северна Македонија за признавање и извршување на странски арбитражни одлуки, без оглед на тоа дали државата во која е донесена арбитражната одлука е

членка на Конвенцијата. Сепак, самата Конвенција експлицитно предвидува примена на било кој друг меѓународен договор или на националното право на самата земја-членка, доколку неговите одредби се поповолни од оние на Њујоршката, во однос на признавањето и извршувањето на странските пресуди. Во Република Северна Македонија, гледајќи ги правните извори во смисла на признавање и извршување на странски арбитражни одлуки, најповолниот правен режим може во одреден поглед да се најде во Европската конвенција за меѓународна трговска арбитража.

Република Северна Македонија, Њујоршката конвенција ја има ратификувано со две резервации: резерва на реципроцитет и комерцијална резерва. Меѓутоа, со усвојувањето на ЗМТАРСМ, во 2006 година, реципроцитетната резерва е укината, а трговската остана и сееуште и ден денес е во сила.

Њујоршката конвенција е најуспешна конвенција во признавањето и извршувањето на странските арбитражни одлуки и затоа што во РСМ е прифатено како единствен домашен правен извор во овој поглед, и прашањата кои ќе ги третираме во продолжение на овој труд ќе бидат разгледани, анализирани и презентирани токму од гледна точка на оваа Конвенција.

4. Тек на постапка за признавање и извршување

Кога се говори за постапка за признавање и извршување, првенствено се мисли на збирот од процесни правила според кои се спроведува постапката за признавање и извршување на странските одлуки. Тоа би ги вклучувало, на пример, прашањата за определување на стварната и месната надлежност за нејзино спроведување, составот на судот, легитимацијата за поведување на постапката, дали постапката е контрадикторна со националните закони, кои правните лекови може да се искористат и слично.

4.1. Видови постапки за признавање на странските (судски) и арбитражни одлуки

Постапката за признавањето (и извршувањето) на странските одлуки се регулира со внатрешните прописи на граѓанското процесно право на државите.

Притоа, во одделните држави е застапен еден од следниве видови постапки:

- а) проста егзекватура,
- б) делибационна постапка, и
- в) постапка *prima facie evidence*.

4.2. Постапка на проста егзекватура

Се состои во поднесување на молба која се приложува примерок од странската одлука, а судот без претходна усна расправа испитува дали постојат услови за да одобри признавање (егзекватура). Спротивната страна има само на приговори од процедурален карактер. Оваа постапка се завршува со одбивање или со давање на егзекватура.

4.3. Делибационна постапка

Основно за неа е што се бара учество и на странката против која се бара признавањето на одлуката, а вклучува и водење на контрадикторна постапка, за која најчесто е надлежен виш или врховен суд.

4.4. Постапката *prima facie evidence*

Се состои во покренување на нова парница, во која странската одлука се третира само како солиден доказ *prima facie evidence*. Странката која се противи, може да истакне приговор дека странската судска одлука е заснована врз погрешна правна основа или врз недоволни докази, со повреди на домашното или на странското право, да докажува дека постои „тешка неправда (*grossly unjust*)“, што значи да се стават приговори од материјална, т.е суштествена природа. Оваа постапка се завршува со донесување на нова пресуда.

4.5. Постапка за признавање на странските судски (и арбитражни) одлуки во Република Северна Македонија

Постапката за признавање (егзекватура) на странските судски (и арбитражни) одлуки во нашата земја е регулирано во ЗМПП (Глава IV, чл.111-116).

Предвидена е **делибационна постапка**, во која судот е ограничен само на тоа да

испита дали постојат условите од членовите 101 до 110 од ЗМПП.³³

Иако Њјјоршката Конвенција од 1958 година ги определува формалните услови за признавање и извршување на странските арбитражни одлуки, таа не ја уредува во целост постапката за признавање и извршување на странската арбитражна одлука. Тоа е препуштено на регулирање на националните закони на државите-договорнички. Притоа ЊК од 1958 утврдува дека државите-договорнички ќе ги признаат арбитражните одлуки како обврзувачки и ќе ги извршуваат во согласност со своите процесни правила, кои не можат да бидат поригорозни од оние кои се однесуваат на домашните арбитражни одлуки.³⁴

Во правото на Република Македонија одредби за постапката за признавање и извршување на странската арбитражна одлука се содржани во ЗМПП.

Пред да говориме за признавањето и извршувањето на странските арбитражни одлуки во нашата земја, прво ќе објасниме, ШТО СЕ ПОДРАЗБИРА ПОД СТРАНСКА АРБИТРАЖНА ОДЛУКА ВО НАШАТА ДРЖАВА? И ако ги провериме и двата закони кои се однесуваат на ова прашање како што се Закон за меѓународна трговска арбитража на Република Северна Македонија ќе најдеме чиста дефиниција, за тоа што се подразбира под *АРБИТРАЖНА ОДЛУКА* чија вели “Арбитражна одлука” е одлука на арбитражниот суд за спорот, додека пак во Законот за меѓународно приватно право (ЗПП), ќе се сретнеме со дефиницијата за тоа што се подразбира под *СТРАНСКА СУДСКА ОДЛУКА*? Членот 99 од овој закон гласи вака:

(1) Како странска судска одлука се смета одлука на суд на странска држава.

(2) Како странска судска одлука во смисла на ставот (1) од овој член се смета и порамнувањето склучено пред суд (судско порамнување).

(3) Како странска судска одлука се смета и одлуката на друг орган што во државата во која е донесена е изедначена со судска одлука, односно со судско порамнување, ако со неа се регулираат односите предвидени во членот 1 од овој закон.

Според наведеното јасно можеме да заклучиме дека во Република Северна Македонија пропишана е единствена постапка за признавањето и извршувањето на странските одлуки воопшто, односно подеднакво за странските судски и арбитражни

³³ ЗМПП, член 113 став 1.

³⁴ чл. III од ЊК од 1958 година.

одлуки. Имено, постапката за признавање на странски судски одлуки е регулирана во ЗМПП, предвидена е делебациона постапка, во која судот е ограничен само на тоа да испита дали постојат условите од член 101 до 110 од ЗМПП, а се однесуваат на прилозите кои странките треба до ги поднесат кон предлогот за признавање.

Во однос на признавањето според чл. 116 од ЗПП, односно одредбите со кои е уредена постапката за признавање на странски судски одлуки (чл.111-115), сообразно се применуваат и на постапката за признавање на странски арбитражни одлуки.

Како што може да се види ЗМПП го користи терминот „признавање на странска арбитражна одлука“, наместо „признавање и извршување на странска арбитражна одлука“, со што јасно дава до знаење дека во оваа постапка само се признава дејството на странската арбитражна одлука, но не се врши и нејзино присилно извршување.

Дури ако странската арбитражна одлука се признае во Република Македонија, таа се изедначува со домашните одлуки (судски и арбитражни) и ако таа има кондемпнаторна природа може да се бара нејзино присилно извршување согласно со одредбите на Законот за извршување.³⁵

Постапката за признавање на странската арбитражна одлука е посебна вонпарнична постапка, а во недостиг на посебни одредби, соодветно се применуваат одредбите од вонпарничната постапка.³⁶ Притоа се мисли на соодветна примена на општите одредби од Законот за вонпарнична постапка (ЗВП). Сопласно, пак, со чл. 33 од овој закон, ако со овој закон поинаку не е определено, во вонпарничната постапка сообразно ќе се применуваат одредбите од ЗПП. Тоа значи дека во постапката за признавање на странската арбитражна одлука супсидијарно се применуваат не само одредбите од ЗВП, туку и на ЗПП.

За признавање на странската арбитражна одлука може да се одлучува како за главно прашање, во посебна вонпарнична постапка (делибациона постапка), или како за претходно (прејудисијално) прашање, односно инцидентално во рамките на некоја друга постапка.³⁷

Како посебна вонпарнична постапка, постапката за признавање на странската

³⁵ Службен весник на РМ, бр. 35/2005, 50/2006, 129/2006, 8/2008, 83/2009, 50/2010, 83/2010, 88/2010, 171/2010, пречистен текст бр. 59/2011, 148/2011, 187/2013.

³⁶ чл.115 од ЗМПП.

³⁷ ЗМПП, чл.112, ст.3

арбитражна одлука се поведува со предлог. Предлогот треба да си содржи сите елементи што ги содржи еден поднесок³⁸, а покрај тоа кон него треба да бидат поднесени и претходно наведените исправи на кои упатува ЊК од 1958 година.

Предлогот се поднесува до стварно и месно надлежниот суд. Според ЗМПП, за признавање на странската арбитражна одлука месно е надлежен секој стварно надлежен суд. Стварната надлежност на судовите во оваа постапка, пак, е определена со Законот за судовите. Секој основен суд (со основна и со проширена надлежност) е стварно надлежен да постапува и да одлучува за признавање на странска арбитражна одлука. Функционално надлежен за признавање на странска арбитражна одлука е судија-поединец на основниот суд.

Како што е претходно истакнато, во постапката за признавање на странската арбитражна одлука, судот ќе се ограничи на испитување дали се исполнети условите за признавање утврдени со ЊК од 1958 година. Судот најпрвин ќе утврди дали постои некоја пречка за признавање за која тој внимава *ex officio*. По приговор на странката која се противи на признавањето, судот ги зема предвид и пречките на кои се повикува таа странка и кои таа треба да ги докаже. Ако судот утврди дека нема пречки за признавање, ќе донесе решение за признавање на странската арбитражна одлука. Во спротивно, ќе донесе решение со кое се одбива предлогот за признавање на странската арбитражна одлука.

Судот ќе го достави решението за признавање до спротивната странка, како и до другите учесници во постапката во која била донесена арбитражната одлука и ќе ги поучи дека против решението за признавање можат да поднесат приговор во рок од 15 дена од денот на приемот на решението. Приговорот против признавање има ремонстративен карактер: по приговорот одлучува истиот суд кој го донел решението за признавање, само сега во од тројца судии.

Ако одлучувањето по приговорот зависи од утврдувањето на некои факти кои се спорни меѓу учесниците во постапката, судот ќе закаже и ќе одржи рочиште заради расправање за тие факти и врз основа на одржаното рочиште ќе одлучи по приговорот. Во другите случаи, судот одлучува по приговорот без одржување рочиште.

Одлучувајќи по приговорот судот може да донесе решение со кое ќе го одбие

³⁸ Релевантни се одредбите од чл. 98 од ЗПП.

приговорот како неоснован и ќе го потврди решението за признавање или решение со кое приговорот се усвојува и мериторно се одлучува за предлогот.

Против решението, пак, на судот со кое се одбива предлогот за признавање, како и против решението на судот (судскиот совет) по приговорот против решението за признавање, дозволена е жалба. Жалбата претставува деволутивен правен лек: за жалбата одлучува надлежниот апелационен суд. Жалбата се изјавува во рок од осум дена од денот на приемот на решението.

Со ЗМПП е дадена можност за признавање на странската арбитражна одлука да се одлучува и како за претходно прашање во рамките на некоја друга постапка. Имено, ако за признавањето на странската арбитражна одлука не е донесено посебно решение (значи, ако не е водена посебна делибациона постапка), секој суд може за признавање на таа одлука да решава во постапката како за претходно прашање, но само со дејство во таа постапка. Кога за признавањето на странската арбитражна одлука се одлучува во рамките на некоја друга постапка, тогаш се постацува според правилата кои важат за одлучување за претходно прашање.

Во најголемиот број случаи прашањето за признавање на странската арбитражна одлука како претходно прашање се јавува во рамките на извршната постапка. Сепак, во врска со ова е потребно одредено дообјаснување. Имено, во рамките на поранешниот систем на присилно извршување во Република Македонија, кога извршната постапка беше судска постапка, постоеше можност прашањето за признавање на странската арбитражна одлука да се постави како претходно (прејудисијално) прашање во рамките на извршната постапка. Денес, кога присилното извршување е во надлежност на извршителите, кои само го спроведуваат извршувањето врз основа на извршна исправа, ваквата можност е исклучена. За да се издејствува присилно извршување на странската арбитражна одлука во Република Македонија, мора претходно да се води посебна постапка за признавање на странската арбитражна одлука, за да се добие валиден извршен наслов врз чија основа ќе се спроведува извршувањето.

Од друга страна, не се исклучува можноста прашањето за признавање на странска арбитражна одлука да се јави како претходно прашање во рамките на парнична постапка која е поведена за истата правна работа за која веќе постои странска арбитражна одлука. Во оваа парнична постапка тужениот може да истакне

приговор *res judicata* и на парничниот суд како доказ да му ја приложи странската арбитражна одлука. Ако парничниот суд одлучувајќи по приговорот, односно практично за признавање на странската арбитражна одлука како за претходно прашање (во инцидентална постапка во рамките на парничната постапка), ја признае одлуката, ќе донесе решение со кое ќе ја отфрли тужбата поради постоење на пресудена работа (*res judicata*). Решението на парничниот суд за признавање на странската арбитражна одлука има дејство само во таа парнична постапка.³⁹

Според некои автори, режимот за признавање странска арбитражна одлука не се користи доколку во некоја постапка станува збор за употреба на странска арбитражна одлука, како доказ за правниот факт дека е спроведена арбитражна постапка.

Нашата земја спаѓа во кругот на државите (на пример, во Швајцарија, Австрија, Словенија, Англија и други) во кои е пропишана единствена постапка за признавањето и извршувањето на странските одлуки воопшто, односно подеднакво за странските судски и арбитражни одлуки.⁴⁰

Постапките за признавање и извршување на странските одлуки, значително се разликуваат помеѓу одделните држави. Но, сепак под влијание на се поголемиот степен на меѓусебна интерференција, разликите се намалуваат и на ова подрачје. Дури е можно и групирање на државите, врз основа на одделни карактеристики на нивната постапка за признавањето и извршувањето. Така, првата група би ја сочинувале оние држави, во кои е пропишана единствена постапка за признавањето и извршувањето на странските одлуки воопшто, односно подеднакво за странските судски и арбитражни одлуки. Втората група држави пак, би биле оние кои предвидуваат еднаков третман на странските и домашните арбитражни одлуки (на пример, Франција, Хрватска, Русија и др.). Конечно, во третата група би спаѓале оние држави кои пропишуваат одделни постапки за признавањето и извршувањето на странските арбитражни одлуки – една за одлуките на кои се применува Њјујоршката конвенција и втора за сите останати странски арбитражни одлуки (на пример, Данска, САД и др.).

Република Македонија го усвојува **системот на ограничена контрола** на странските одлуки, по која не е дозволено одлуката да се испитува мериторно и не е

³⁹ Види и чл. 11 од ЗПП.

⁴⁰ ЗМПП, член 116.

дозволено таа да се менува.

Постапката за егзекватура на странските одлуки е посебна вонпарнична постапка. Поради тоа, на сите прашања за кои ЗМПП не содржи посебии одредби, на постапката за признавање на странски одлуки соодветно се применуваат одредбите од вонпарничната постапка.⁴¹

4.6. Надлежност на признавање на странските одлуки

Стварната надлежност за признавање на странските судски (и арбитражни) одлуки е регулирана со Законот за судовите. Стварно наднежни да решаваат по барањата за признавање во прв степен се основните судови.

За признавањето на странска судска одлука одлучува судија поединец на основниот суд.

За признавањето на странска судска одлука месно е надлежен секој стварно надлежен суд.

Ако за признавањето на странската судска одлука не е донесено посебно решение, секој суд може за признавање на таа одлука да решава во судската постапка како за претходно прашање. Дејството на решението за прејудициелно признавање или одбивање на признавањето на странските арбитражни одлуки, е ограничено исклучиво на судската постапка во која тоа е донесено.⁴²

4.7. Поведување на постапка за признавање на странска одлука

Постапката за признавање на странска судска одлука се поведува со предлог.⁴³

Според Законот за меѓународно приватно право како странска судска одлука се смета одлука на суд на странска држава, судско порамнување, како и одлука на друг орган што во државата во која е донесена е изададена со судска одлука или порамнување.

Постапката за признавање на странска судска одлука се поведува со предлог од секој кој има правен интерес за признавање на одлуката. За нејзино признавање одлучува судија поединец на основниот суд во секој стварно надлежен суд.

⁴¹ ЗМПП, член 115.

⁴² ЗМПП, член 112.

⁴³ ЗМПП, член 111, став 1.

При поведување на постапката судот нема да ја признае странската судска одлука само ако:

- ако во односната работа постои исклучива надлежност на суд или на друг орган на Република Македонија.
- ако тужениот бара признавање на странска судска одлука што е донесена во брачен спор или ако тоа го бара тужителот, а тужениот не се противи, исклучивата надлежност на судот на Република Македонија не е пречка за признавање на таа одлука.
- ако по приговор на лицето за кое таа одлука е донесена, утврди дека надлежноста на странскиот суд била заснована исклучиво врз основа на државјанството на тужителот.
- ако по приговор на лицето за кое таа одлука е донесена, утврди дека странскиот суд кој донел одлуката не го земал предвид договорот на странките за надлежност на судот на Република Македонија.
- ако во истата работа суд или друг орган на Република Македонија донел правосилна одлука или ако во Република Македонија е признаена некоја друга странска судска одлука што е донесена во истата работа.
- ако пред суд на Република Македонија е во тек порано поведена парница во истата правна работа и меѓу истите странки и тоа до правосилното завршување на таа парница.
- ако дејството на нејзиното признавање е во спротивност со јавниот поредок на Република Македонија.
- ако при одлучувањето за личната состојба (статусот) на државјанин на Република Македонија требало да се примени правото на Република Македонија, според овој закон, странската судска одлука ќе се признае и кога е применето странско право, ако таа одлука суштински не отстапува од правото на Република Македонија што се применува на таквиот однос.
- Ако странската судска одлука се однесува на личната состојба (статусот) на странци кои не се државјани на државата што ја донела таа одлука, одлуката ќе се признае само ако ги исполнува условите за признавање во државата чии државјани се односните лица.

Подносителот на барањето за признавање на странска судска одлука е должен

кон предлогот за признавање на странската судска одлука, да ја приложи странската судска одлука во оригинал или заверен препис и да приложи потврда од надлежниот странски суд, односно друг орган за правосилноста на одлуката според правото на државата во која е донесена. Ако оригиналот на странската судска одлука или нејзиниот заверен препис не се составени на јазикот кој е во службена употреба пред судот пред кој се поведува постапката за признавање на таа одлука, странката што бара признавање на одлуката мора да поднесе и заверен превод на странската судска одлука на јазикот кој е во службена употреба пред тој суд.

Судот во постапката за признавање на странска судска одлука судот ќе се ограничи на тоа да испита дали постојат некој од горенаведените услови кои би биле пречка за денесување на решение за признавање на одлуката. Доколку судот утврди дека нема пречки за признавање ќе донесе решение за признавање на странската судска одлука и ќе го достави решението за признавање на спротивната странка, односно, на другите учесници во постапката во која судска одлука била донесена и ќе ги поучи дека против решението за признавање можат да поднесат приговор во рок од 15 дена од денот на приемот.

По приговорот одлучува судот кој го донел решението за признавање, во состав од тројца судии. Ако одлуката по приговорот зависи од спорни (факти), судот одлучува по одржаното рочиште. Против решението со кое судот го одбил предлогот за признавање и против решението по приговорот, дозволена е жалба до надлежниот апелационен суд во рок од осум дена од денот на приемот на одлуката.

4.8. Тек на постапката за признавање на странските (арбитражни) одлуки

Откако ќе го добие предлогот за признавање на странската одлука, судот се впушта во испитување на постоењето на оние пречки за кои води сметка по службена должност. Ако судот утврди дека нема пречки за признавање, ќе донесе решение за признавање на странската судска одлука. Потоа, решението за признавање се доставува до спротивната странка, односно на другите учесници во постапката во која странската судска одлука била донесена со поука дека против решението за признавање можат да поднесат **приговор** во рок од 15 лена од денот на приемот. Сепак, судот нема да го достави решението за признавање на странската судска одлука

за развод на брак на спротивната странка, ако лицето кое го бара признавањето е државјанин на Република Македонија, а спротивната странка нема живеалиште, односно престојувалиште во Република Македонија.⁴⁴

По приговорот на странките против решението за признавање на странската одлука донесена од страна на судија поединец на основниот суд, одлучува судот кој го донел решението за признавање, во состав од тројца судии. Ако одлуката по приговорот зависи од спорни (факти), судот одлучува по одржаното рочиште.⁴⁵

Против решението на судијата-поединец со кое е одбиен предлогот за признавање и против решението на судскиот совет по приговорот на странките, дозволена е жалба до надлежниот апелационен суд во рок од 8 дена од денот на приемот на одлуката.⁴⁶

За трошоците на постапката за признавање на странската судска одлука, судот одлучува според правилата кои би се употребувале во случај кога за истата работа би одлучувал судот или друг орган на Република Македонија.⁴⁷

5. Изрекување на одлуки за признавање и извршување

Арбитражниот суд ќе одлучи за спорот во согласност со правните правила кои странките ги избрале како меродавни за суштината на спорот. Секое упатување на правото или правниот систем на одредена држава ќе се толкува, како непосредно упатување на материјално-правните правила на таа држава, а не на нејзините правила за судирот на законите, освен ако странките изречно поинаку не се договориле.

Ако странките не извршиле избор на меродавното право, арбитражниот суд ќе го примени правото на државата за кое смета дека е во најблиска врска со предметот на спорот.

Арбитражниот суд ќе решава за спорот по правичност само ако странките изречно му дале такво овластување.

Во секој случај арбитражниот суд ќе одлучува во согласност со одредбите на

⁴⁴ ЗМПП, член 113, став 6.

⁴⁵ ЗМПП, член 113, ставови 2,3 и 4.

⁴⁶ ЗМПП, член 113, став 5.

⁴⁷ ЗМПП, член 114.

договорот и ќе ги земе предвид и меродавните трговски обичаи.

Освен ако странките поинаку не се договориле:

- 1) во арбитражната постапка во која учествуваат повеќе арбитри, секоја одлука на арбитражниот суд ќе се донесува со мнозинство гласови на сите членови на арбитражниот совет. За процедурални прашања може да решава арбитерот кој претседава, ако за тоа го овластат странките или сите членови на арбитражниот совет;
- 2) ако некој од арбитрите одбие да учествува во гласањето за одредена одлука, останатите арбитри можат да донесат одлука и без него;
- 3) арбитерот кој не се согласува со донесената одлука, може да го издвои своето мислење во писмена форма и
- 4) ако не може да се постигне мнозинство, арбитерот кој претседава ќе има одлучувачки глас.

Ако во текот на арбитражната постапка странките се порамнат за спорот, арбитражниот суд ќе ја запре постапката и ако тоа го побараат странките, ќе донесе арбитражна одлука врз основа на порамнувањето. Ако арбитражниот суд заклучи дека содржината на порамнувањето е спротивна на јавниот поредок на Република Македонија, ќе го одбие барањето на странките да донесе арбитражна одлука врз основа на порамнување.

Арбитражната одлука се донесува во писмена форма и мора да биде потпишана од арбитерот-поединец или од членовите на арбитражниот совет. Во арбитражната постапка со повеќе арбитри, доволни се потписите на мнозинството членови на арбитражниот совет, со тоа што мора да бидат наведени причините зошто недостасува некој од потписите на арбитрите. Во арбитражната одлука мора да се наведат причините врз кои таа е заснована, освен ако странките не се спогодиле да не се дава образложение или ако се работи за арбитражна одлука врз основа на порамнување на странките во согласност со членот 30 од ЗМПП.

Во арбитражната одлука треба да се наведе датумот кога е донесена и местото на одржувањето на арбитражата утврдено во согласност со членот 20 став 1 од ЗМПП. Ќе се смета дека одлуката е донесена во тоа место.

По донесувањето на арбитражната одлука, на секоја од странките ќе и биде

доставен по еден препис кој го потпишале арбитрите.

Ако странките поинаку не се договориле, доставувањето на арбитражната одлука се извршува според одредбите на членот 3 од ЗМПП. Во случај доколку доставата не може да се изврши согласно со членот 3 од овој закон, доставата на арбитражната одлука може да се изврши и преку судот од членот 6 став 1 на овој закон.

Арбитражниот суд ќе донесе заклучок за завршување на постапката во следниве случаи, кога:

- 1) тужителот ќе ја повлече својата тужба, освен ако тужениот приговори на тоа, а арбитражниот суд смета дека тужениот има оправдан интерес да се донесе конечна одлука во спорот;
- 2) странките се договориле за завршување на постапката и
- 3) арбитражниот суд оцени дека продолжувањето на постапката, од кои било причини станало непотребно или невозможно.

Мандатот на арбитражниот суд престанува со завршувањето на арбитражната постапка, освен во случаите предвидени во одредбите на членовите 33 и 35 став 4 од ЗМПП. Во тие случаи мандатот на арбитражниот суд престанува со донесувањето на соодветната одлука со завршетокот на расправата или со преземање на дејствие со кое се елиминираат основите за поништување.

6. Правни лекови

Постапката пред меѓународната трговска арбитража по правило е едностенена, а донесената одлука е конечна, Сепак можно е арбитражната одлука да има одредени недостатоци, кои можат да бидат основа за незадоволство на едната од странките која смета дека арбитражната постапка не го остварила во потполност своето право на правна заштита. Поради тоа, сите правни системи, кои го предвидуваат и регулираат арбитражното решавање на спорови, предвидуваат и можност за судска контрола на арбитражните одлуки. Судската контрола на арбитражите одлуки се спроведува во

различни судски постапки. Компаративно погледнато, судската контрола на арбитражната одлука најнапред може да се врши во постапката за регистрирање или депонирање на арбитражните одлуки кај државните судови во државата во која арбитражната одлука е донесена доколку таквото регистрирање е предвидено.“ Во државата во која арбитражната одлука е донесена, судската контрола се врши и при извршувањето на домашните арбитражни одлуки. Многу ретко во одредени правни системи е дозволена можноста судовите да постапуваат и по правни средства против арбитражната одлука поднесени од странките. Конечно, судската контрола се врши и во постапката за признавање и извршување на странските арбитражни одлуки, тогаш кога странката победник ќе се обиде да ја изврши одлуката од имотот на должникот кој се наоѓа во држава во која одлуката не е донесена.

6.1. Можност за редовни правни лекови

По правило постапката пред меѓународната трговска арбитража е едностепена и не постои можност за вложување на редовен правен лек. Сепак, на странките им е оставено на располагање да договорат можност за поднесување на жалба против арбитражната одлука. Притоа странките немаат право да договорат право на жалба пред државен суд, туку само пред друг арбитражен трибунал, кој се конституира согласно договорот на странките или правилата на арбитражната институција во чии рамки е донесена арбитражната одлука. Таквите ситуации ретко се среќаваат во практиката, пред се поради природата на меѓународната трговска арбитража и потребата на странките од ефикасност на постапката. Навистина е нереално да се очекува странките кон договараат *ad hoc* арбитража, во својата арбитражна спогодба да вградат механизам за арбитражно решавање по жалба.

Земјите на *common law* системот, може да се наведат како пример, каде што е вообичаено да се зборува за жалба против арбитражната одлука. Така на пример, во правилникот на лондонската Grain and Feed Trade Association (GAFTA) е предвидена можност за жалба против арбитражната одлука во рок од триесет дена по нејзиното донесување, по која решава посебен арбитражен орган - Одбор за жалби (Board of Appeal)“. Постапката по жалба вклучува рочиште за усна расправа, по што Одборот за жалби може да ја потврди, преиначи или да ја поништи арбитражната одлука. За разлика од тоа, во правилниците на водечките светски меѓународни институционални

арбитражи (ICC, LCIA, SCC и др.) предвидено е дека арбитражната одлука е конечна и обврзувачка за странките и нема простор за жалба до повисока арбитражна инстанца.

Модел-законот за меѓународна трговска арбитража на UNCIRAL, од 2016 година (како и оној од 1985 година), предвидува едностепена арбитражна постапка. Во исто време, не е предвидена ниту забрана за странките да договорен жалбен арбитражен механизам во арбитражната спогодба. Имајќи предвид дека решенијата на Модел-законот се преземени во ЗМТАРМ, во меѓународната трговска арбитража во Република Македонија не е забрането странките да договорат второстепена арбитражна постапка. Ваквиот заклучок произлегува од одредбата на ЗМТАРМ која пропишува дека странките можат да се договорат за правилата на постапката, кон кои ќе се придржува арбитражниот трибунал при спроведувањето на постапката, ако тоа не е во спротивност со одредбите на ЗМТАРМ⁴⁸. Можноста за побивање на арбитражната одлука со редовен правен лек е прашање на арбитражната постапка, поради што странките имаат право спогодбено да ја предвидат таквата можност.

ЗМТАРМ не содржи никакви одредби во поглед на редовните правни лекови, што значи дека странките со своја спогодба треба да ја уредат второстепената арбитражна постапка. Доколку не постои договор на странките во поглед на начинот на спроведување на второстепената постапка, таа ќе се спроведе на начин кој арбитражниот трибунал го смета за најсоодветен, при што тоа не смее да биде е спротивно на одредбите на ЗМТАРМ. Во секој случај, арбитражниот трибунал ќе биде должен да ја обезбеди рамноправноста на странките во постапката и на секоја од странките да и овозможи во целост да ги нанесе сопствените наводи и да се изјасни по наводите на спротивната странка.⁴⁹

7. Присилно извршување

Крајното средство кое постои во правниот систем против несовесниот губитник од арбитражната одлука, е прибегнување кон присилно извршување од страна на државните судови. Со оглед на тоа што предмет на извршувањето е имотот на

⁴⁸ чл.19 став 1 од ЗМТАРМ.

⁴⁹ Аргумент од чл.18 од ЗМТАРМ.

должникот (странката-губитник) од арбитражната одлука, можни се две ситуации. Во првата, која е помалку комплицирана, би се пристапило кон присилно извршување во земјата во која арбитражната одлука се смета за домашна. Во теоријата и законодавството се познати **четири системи** за извршување на т.н. домашни арбитражни одлуки. Според првиот од нив кој е во примена во Швајцарија и во Хрватска на пример, се врш депонирање на арбитражната одлука кај надлежниот државен суд, а дури потоа е можно нејзино присилно извршување. Според вториот систем, кој е застапен во Република Македонија, Словенија, Англија и други земји, врз основа на арбитражната одлука директно се поднесува барање за присилно извршување до надлежниот суд.⁵⁰ Третиот систем, кој е во примена во Франција на пример, пропишува обраќање до домашните државни судови заради добивање на еден вид „признавање“, односно дозвола за извршување - егзекватура.⁵¹ Според, четвртиот и последен систем, се поднесува тужба до надлежниот суд врз основа на арбитражната одлука како доказ за долг, по основ дека арбитражната спогодба создава договорна обврска за исполнување на одлуката. Пример за ваков систем претставува т.н. **„слободна арбитража“ (arbitrato libero o irrituale)** од италијанското право, која се одвива врз основа на чл. 1322 од Граѓанскиот законик на Италија. Одлуката на слободната арбитража – **lodo irrituale** има дејство на договор за странките и доколку не биде извршена доброволно, истото може да се оствари дури по спроведување ка дополнителна сумарна судска постапка.

Извршувањето на „домашните“ арбитражни одлуки, е секако значајно процесуално-право прашање, но сепак, тоа е надвор од доменот на нашиот интерес, поради што во продолжение, нема да му биде посветено ннимание.

Многу посложена е ситуацијата, кога е неопходно арбитражната одлука да биде присилно извршена во земја во која таа не се смета за домашна, т.е. каде истата се третира како странска одлука. Тоа не доведува до проблемот на т.н. „признавање и извршување на странските арбитражни одлуки“. Овој институт во себе содржи неколку прашања на кои е неопхо да се даде одговор. Најнапред како претходни црвшања се

⁵⁰ чл. 16 од Законот за извршна постапка на Република Македонија (ЗИП); чл. 16 од Законот за извршување и обезбедување на Словенија од 30 јуни 1998 година; и Section 66 од Англискиот Arbitration Act од 1996 година.

⁵¹ Чл. 1477 од Новиот законик за граѓанската постапка на Франција, од 1980 година, чл. 1060 од Книга 10 на ЗПО на Германија од 1997 година; и чл. 1710 од Белгискиот закон за судовите (дел шести: Арбитража) од 1998 година.

појавуваат одредувањето на поимот на странската арбитражна одлука и дефинирањето на поимите признавање и извршување на странските арбитражни одлуки. Трето, нужно е определување на правилата на постапката во која со спроведува признавањето и извршувањето на странските арбитражни одлуки. Сепак, четвртото и најзначајно прашање се т.н. претпоставки (услови) за признавањето и извршувањето на странските арбитражни одлуки.

Во продолжение, секое од поставените прашања ќе биде подложено на проучување, најнапред низ призмата на меѓународните конвенции, за потоа да биде извршена компаративно-правна анализа на законодавствената на поодделните држави.

Иако доброволното извршување на арбитражните одлуки во принцип ја следи арбитражата како начин на решавање на спорите практиката покажува дека понекогаш странката која го изгубила спорот, од најразлични причини, одбива доброволно да ја изврши одлуката, дури и покрај примената на наведените форми на притисок. Она што преостанува во вакви случаи е присилно извршување на арбитражната одлука.

За разлика од државните судови, арбитражните судови немаат никаква улога во извршувањето на своите одлуки. Присилното извршување на арбитражните одлуки се врши во соодветна постапка пред државен суд или друг орган (тело), било во државата во која е донесена арбитражната одлука било во некоја друга држава, а, пред се, во државата каде што тужениот има имот.

Некои истражувања на арбитражната практика покажуваат дека 11% од одлуките донесени во меѓународната трговска арбитража завршуваат во извршна постапка. Искуството од последнава деценија покажува дека доброволното исполнување на арбитражната одлука не е веќе природна работа. Странките кои изгубиле во арбитражната постапка, се повеќе ги бранат своите интереси во извршна постапка.

Присилното извршување на арбитражните одлуки може да биде повеќе или помалку компликувана работа во зависност од тоа каде треба да се спроведе извршувањето. Во принцип, присилното извршување на арбитражните одлуки кои се сметаат за домашни во државата во која се бара извршувањето е помалку компликувана ситуација. Со оглед на тоа дека не постојат меѓународни конвенции кои поставуваат минимални стандарди како за странските арбитражни одлуки,

националните законодавства се, генерално, слободни да го регулираат признавањето и извршувањето на домашните арбитражни одлуки. На компаративен план постојат различни решенија, но, во принцип, и онаму каде што постои режим на признавање и извршување на домашните арбитражни барањата што притоа се поставуваат се значително редуцирани и поблаги. Иако станува збор за одлуки на приватни судови, државите најчесто се подготвени да го признаат нивното дејство и да ги изедначат арбитражните одлуки донесени на нивна територија со одлуките на државните судови.⁵² Фактички, домашните арбитражни одлуки често се признаваат автоматски, така што која било одлука за нивно признавање има само деклараторен карактер. Во овие- случаи единствено е неопходна постапка за извршување на одлуката.

Значително се покомпликувани ситуациите кога е потребно арбитражната одлука да биде присилно извршена во држава во која таа не се смета за домашна, односно каде што таа се смета за странска одлука. Во ваквите ситуации се поставува прашањето за т.н. признавање и извршување на странската арбитражна одлука.

Во врска со ова прашање, треба да се спомене и концептот во Модел-законот на УНЦИТРАЛ кој во поглед на признавањето и извршувањето воведува униформен третман за сите арбитражни одлуки, без оглед на земјата на потеклото, а тоа значи без оглед на тоа дали се домашни или странски. Така, согласно со Чл.35 од Модел-законот на УНЦИТРАЛ, арбитражната одлука, без оглед на земјата во која е донесена, ќе се признае како обврзувачка, и по писмено барање поднесено до надлежниот суд ќе се изврши во согласност со одредбите на овој член и на чл. 36 од Модел-законот. Со третирање на арбитражните одлуки донесени во меѓународна трговска арбитража на униформен начин, „меѓународни“ и „не-меѓународни“ одлуки, наместо да се потпира на традиционалната дистинкција помеѓу „домашни“ и „странски“ одлуки. Како резултат на тоа, признавањето и извршувањето на „меѓународните“ одлуки, независно од тоа дали се „домашни“ или „странски“, треба да се регулира со исти одредби.

ЗМТАРМ, иако се темели на Модел законот на УНИЦИТРАЛ, во поглед на признавањето и извршувањето на арбитражните одлуки, отстапува од неговиот концепт, придржувајќи се кон традиционалната поделба на арбитражните одлуки на

⁵² Експлицитна одредба за ова е, на пр. содржана во српскиот ЗА, според кој домашната арбитражна одлука има сила на правосилна судска одлука и се извршува во согласност со одредбите на законот со кој се уредува извршната постапка (чл. 64, ст. 1). Исто и чл. 36 од ЗМТАРМ.

домашни и странски, и консеквентно на импликациите што произлегуваат од таа поделба. Според ЗМТАРМ, институтот „признавање и извршување“ се однесува само на странските арбитражни одлуки, додека домашните арбитражни одлуки не подлежат на признавање и извршување, туку нивниот ефект на *res judicata* се признава автоматски, односно *ex lege*. Така, чл. 36 од ЗМТАРМ пропишува дека арбитражната одлука без оглед на тоа каде се донесени, Модел-законот на УНЦИТРАЛ прави разлика меѓу донесена според одредбите на овој закон спрема странките има сила на правосилна судска пресуда и претставува извршна исправа.

ГЛАВА IV

АНАЛИЗА НА ПРИЗНАВАЊЕ И ИЗВРШУВАЊЕ НА СТРАНСКИ АРБИТРАЖНИ ОДЛУКИ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА ОД 2015 ДО ДЕНЕС

Во продолжение ќе се обидеме да ја опишеме односно демонстрираме постапката за признавање на странски арбитражни одлуки во РСМ. Кога станува збор за признавањето и извршувањето на странските арбитражни одлуки, она што сметаме дека е важно да се потенцира на самиот почеток е фактот дека во нашата држава законот не прави дистинкција помеѓу “странска судска и странска арбитражна одлука”, па вака постоечката ситуација во оваа насока често пати ги доведува правниците во заблуда односно им предизвикува компликации поготово при примената на изразите. Како последица на оваа правна празнина во нашата држава постапката за признавање на странска арбитражна одлука е иста како и постапката за признавање на странска судска одлука. Имено, оваа постапката за признавање на странските судски и (арбитражни) одлуки се иницира со предлог барање за признавање и извршување на странската арбитражна одлука.

Условите кои што треба да бидат исполнети со цел да се врши признавањето и извршувањето на странската арбитражна одлука се содржани во Законот за меѓународно приватно право (ЗМПП), и тоа во одредбите од член 99, 100, и 101. Впрочем, членот 101 став 1 и 2 од овој закон вели (1) Подносителот на барањето за признавање на странска судска одлука е должен кон предлогот за признавање на

странската судска одлука, да ја приложи странската судска одлука во оригинал или заверен препис и да приложи потврда од надлежниот странски суд, односно друг орган за правосилноста на одлуката според правото на државата во која е донесена.

(2) Ако оригиналот на странската судска одлука или нејзиниот заверен препис не се составени на јазикот кој е во службена употреба пред судот пред кој се поведува постапката за признавање на таа одлука, странката што бара признавање на одлуката мора да поднесе и заверен превод на странската судска одлука на јазикот кој е во службена употреба пред тој суд.

Нашиот закон (ЗМПП), предвидува делибациона (систем на контрола) постапка, во која судот е ограничен само на тоа да испита дали постојат услови од членовите 101 до 110 од ЗМПП.

Овој систем не дозволува странската одлука да се испитува мериторно и не е дозволено таа да се менува.

При одлучувањето за признавањето судот има исклучива надлежност да ги испитува пречките односно процесните неправилности како што е предвидено во членот 104 од ЗМПП (1) Странска судска одлука нема да се признае ако во односната работа постои исклучива надлежност на суд или на друг орган на Република Македонија.

Непочитување на правото на одбрана на странката во Арбитражната постапка, е исклучива надлежност на судот на РСМ, ЗМПП (Закон за меѓународно приватно право на РСМ), Член 101,102,103, 104 став 1, засновање на надлежноста на странски суд исклучиво врз основа на државјанство и поради немање предвид на договорот на странките за надлежност на суд на РСМ, ако се работи за пресудена работа согласно правосилна.

Судот донесува пресуда за признавање на странската арбитражна одлука, ако утврди дека не постојат пречки за признавањето. Покрај решението за признавање по предлогот, судската одлука може да има и форма на пресуда со која се одбива признавањето на арбитражната одлука и тоа со образложение во однос на истата. Имено во членот 105 од ЗМПП, став еден стои: (1) Судот ќе го одбие признавањето на странската судска одлука, ако по приговор на лицето за кое таа одлука е донесена, утврди дека надлежноста на странскиот суд била заснована исклучиво врз основа на државјанството на тужителот.

(2) Судот ќе го одбие признавањето на странската судска одлука, ако по приговор на лицето за кое таа одлука е донесена, утврди дека странскиот суд кој ја донел одлуката не го земал предвид договорот на странките за надлежност на судот на Република Северна Македонија.⁵³

Согласно член 106 од ЗМПП (1) Странската судска одлука нема да се признае ако во истата работа суд или друг орган на РСМ донел правосилна одлука или ако во РСМ е признаена некоја друга странска судска одлука што е донесена во истата работа.

(2) Судот ќе запре со признавањето на странската судска одлука ако пред суд на РСМ е во тек порано поведена парница во истата правна работа и меѓу истите странки и тоа до правосилното завршување на таа парница. Судот исто така нема да ја признава странската судска одлука доколку утврди Повреда на јавниот поредок.⁵⁴

Во Член 107 од ЗМПП, јасно стои Странската судска одлука нема да се признае, ако дејството на нејзиното признавање е во спротивност со јавниот поредок на Република Македонија.

Што се однесува до составот на судот “Законот за меѓународна трговска арбитража на Република Северна Македонија” предвидува дека за признавање на странската арбитражна одлука одлучува судија поединец.

По завршување на постапката Судот на денот на одржување на рочиштето или или во друг ден ја објавува донесената одлука по предметот. По службена должност одлуката ја доставува до сите учесници во постапката, додека на незадоволната страна основниот суд му дава (во зависност од вредноста на спорот 8 - 15 дена) рока на жалба на повисоко судско ниво односно апелационен суд.

Доколку повисокиот суд ја оспорува одлуката од првостепениот суд, врз основа на утврдените спорни факти по предметот ќе се донесе друга одлука од состав на 3 суди или предметот ќе биде вратен на повторно судење кај претходниот судија поединец кој и претходно постапил по предметот.

И врз основа на горенаведеното можеме да констатираме дека делебационата (надзорната) постапката е контрадикторна, противречна од причина што на противникот на предлагачот му се дава шанса односно можност (законско право) да ја

⁵³ ЗМПП (Закон за меѓународно приватно право), член 105.

⁵⁴ ЗМПП (Закон за меѓународно приватно право), член 106.

оспори првостепената одлука.

Во однос на трошоците за постапката за признавање на странките арбитражни одлуки, одлучува судот или друг орган на Република Македонија кој би одлучувал за истата материја.

Во однос на вонредните правни лекови ЗПП, не предвидува некое решение, што значи дека оваа прашање треба да биде решено согласно примената на други правни акти, чии одредби ја регулираат постапката за признавање и извршување на странски арбитражни одлуки. На пример, Законот за вонпарнична постапка ја исклучуваа можноста за поднесување ревизија и повторување на постапките.

Она што сметаме дека е важно да се напомене е фактот што, по признавањето странска судска одлука се изедначува со одлука на суд на Република Северна Македонија и произведува правно дејство во Република Северна Македонија само ако ја признае судот на Република Северна Македонија.

Во однос на извршувањето исто така треба да се напомене дека кога странската арбитражна одлука е дефинитивно признаена, постапката за извршување се води во согласност со одредбите на извршната постапка, како што е случај и со националните одлуки односно пресуди.

- 1. *Анализа на случаи во однос на признавање на странски арбитражни одлуки од 2015 до денес***
- 2. *Анализа на случаи во однос на извршување на странски арбитражни одлуки од 2015 до денес***
- 3. *Анализа на случаи во однос на присилното извршување на странски арбитражни одлуки од 2015 до денес***

ЗАКЛУЧОК

Арбитража е алтернатива од редовните судови, приватен начин за решавање спорови, односно недржавен орган или институција во која страните на арбитражниот договор назначуваат еден или повеќе арбитри за конечно решавање на спорите меѓу нив и дека одлуката на арбитерите е конечна и обврзувачка за странките, со ист правен ефект како конечна и обврзувачка пресуда на судот. Таа е институција предвидена од сите правни системи на современите држави и ужива светска афирмација. Можеме да кажеме дека денес, во современиот свет, меѓународните трговски односи, економска, научна, техничка, технолошка соработка, инвестирање во надворешниот свет не може да се замисли без меѓународна трговска арбитража како начин за решавање спорови.

Од истражувањето и анализата што ги направивме посветено на овој магистерски труд, и врз основа на поставената негова содржина дојдовме до следните заклучоци и препораки:

Учесниците во меѓународната трговија претпочитаат арбитража повеќе од постапки пред редовен суд, имајќи ги во предвид предности кои им ги нуди арбитражата како начин на решавање на нивните спорови. Но, сепак не би се осмелиле да речеме дека арбитражата како механизам за решавање на спорови е совршена, напротив арбитражата има и свои недостатоци кои се наведени во составот на овој труд. Но, и покрај тоа балансот на сите карактеристики на арбитражата е исклучително позитивен.

Предностите, со кои располага и карактеристиките со кои се разликува од редовните судски постапки арбитражата ја прават по привлечна и по ефикасна за странките. Исто така, признавањето и извршувањето на странски арбитражни одлуки е полесно отколку признавањето и извршувањето на странските судски одлуки, и тоа како резултат на едно широка прифатеност и глобално обезбедување.

Претпоставките за признавање и извршување утврдуваат одредени услови според кои на странските арбитражни одлуки им се дозволува да произведуваат правни ефекти во одредена држава. Во Република Северна Македонија претпоставките за признавање и извршување на странски арбитражни одлуки се содржани во Њујоршката конвенција во членовите IV и V, имајќи предвид фактот дека

Закон за меѓународна трговска арбитража на Република Северна Македонија не упатува директно да ги примениме одредбите од оваа Конвенција. Оваа значи дека одредбите од ЊК се единствениот правен извор, во чија согласност се одредуваат условите за признавање и извршување на странски арбитражни одлуки, без оглед на тоа дали државата во која е донесена арбитражната одлука е или не е земја-потписник (односно ја има ратификувано), оваа Конвенција.

Претпоставките за признавање и спроведување на странски арбитражни одлуки предвидени во Њујоршката Конвенција можат да се поделат во две групи: формални и мериторни.

Во меѓународното право за арбитражна арбитража, кога се зборува за формални претпоставки, се зборува за дополнителни документи што мора да бидат доставени заедно со барањето за признавање и извршување на решението за странска арбитражна одлука, пред државниот суд што бара признавање и извршување. Во согласност со член IV став 1 од Њујоршката конвенција, странката што бара признавање и извршување на странска арбитражна одлука, истовремено со барањето, ги содржи и: оригиналот на одлуката или заверена копија на одлуката и оригиналот на арбитражниот договор; заверена копија од тоа. Ако одлуката или договорот за кој станува збор не е составен на официјалниот јазик на земјата во која се бара признавање и извршување, странката што бара признавање и извршување треба да достави превод на тие документи на соодветниот (официјален) јазик, и таквиот превод треба да биде заверен од овлстен судски преведувач.

Покрај официјалните претпоставки, Њујоршката конвенција од 1958 година, предвидува и втора група на претпоставки за признавање и извршување на странска арбитража кои се нарекуваат мериторни претпоставки. Сите овие претпоставки утврдени во Њујоршката конвенција и во многу национални законодавства претставуваат бариера, воспоставката за признавање и извршување на странската арбитражна одлука, кои исто така претставуваат и основ за одбивање на барањето за признавање и извршување.

Основаноста (пречките) за признавање и извршување се поделени во две групи: препреки кои судот на признавање и извршување ги извршува по службена должност и пречките на кои мора да ги докаже странката против која се бара признавање и извршување. Пречки по кои судот се грижи по службена должност се

неарбитрабилноста на предметот како и нарушувањето на јавниот ред на државата во која се бара признавањето и извршувањето. Од друга страна, пречките кои судот ги зема во предвид само врз основа на спротивставување на страната против која се бара признавање и извршување се: а) неважност на арбитражниот договор; б) повреда на принципот на сослушување на странките; в) надминување на овластувањата на арбитерите; г) неправилности во составот на арбитражниот трибунал и во арбитражната постапка; (д) непостоење на обврзувачка арбитражна одлука за странкиет ако истата е поништена или соодветно суспендирана од надлежниот орган и според чиј закон е донесена.

Од она што е наведено во овој труд, можеме да заклучиме дека членовите IV и V од Њуршката конвенција кои предвидуваат признавање и извршување на странски арбитражни награди, генерално, имаат за цел да го олеснат извршувањето на арбитражните одлуки по што и се рефлектира „пристрасност кон присилување“. Што се однесува до претпоставките за основаност, кои се претставени како пречки за признавање и извршување на странските арбитражни одлуки, тие одразуваат систем на ограничена контрола, спречувајќи го судот да врши преглед на основаноста за извршување на одлуката. Исклучиво во случај кога може да се докаже постоење на која било од наведените претпоставки како пречки за признавањето и извршувањето, одлуката може да биде одбиена.

Во продолжение ќе се обидеме да ги истакнеме некои факти и околности околу арбитражата во нашата земја.

Арбитражата како алтернатива, (начин) на решавање на проблемите и во Република Македонија привлеке внимание.

Вистинската реформа во областа на арбитражата во нашата земја е направена со донесување на Закон за меѓународна трговска арбитража во 2006 година, кој содржи современи правни одредби кои се совпаѓаат со тековните трендови во решавањето на меѓународните трговски спорови. Со стапувањето на сила на овој закон во април 2006 година, Македонија стана дел од групата на држави кои имаат донесено посебен закон за меѓународна трговска арбитража. И за таа цел, за да може да се применува арбитражата како алтернатива за решавање на правните спорови, РСМ има основано и институција која се нарекува “Постојан избран суд-Арбитража” кој функционира како посебно тело при Стопанската Комора на Република Северна

Македонија.

Оваа институција во нашата земја функционира од 1993 година и е општа, (не специјализирана институција). При нашето истражување во поглед на ова поле, дојдовме до сознаниа дека, и покрај дадените услови и можности за алтернативно решавање на спорови, бројот на предмети заведени во оваа институција (- Арбитражата), е се уште е скромн. И тоа, во последниве 30 години, од кога постои арбитражата кај нас, решени се повеќе од 150 предмети

Во едно негово излагање на конференција и пред медиумите во јануари 2017 година претседателот на Стопанската комора на РСМ Горан Рафајловски, тврдеше дека Постојаниот избран суд, има капацитет годишно да решава околу 10 отсто од вкупниот број случаи во судството или 60 – 70 ако се вкупно 700 предмети. Притоа, нема приговори во однос на начинот на решавањето, а многу малку се и приговорите во однос на формата. Во 2016 година, во арбитражата во Македонија биле регистрирани 10 спорови, од кои осум биле решени во текот на истата година, додека за останатите две предмети процедурата продолжила во текот на следната година.⁵⁵

Причините поради кои, компаниите, па и другите субјекти недоволно ја користат арбитража за решавање на спорови, според тврдењата на експертите од областа и сите други засегнатите лица, се многу бројни: од Сојузот на стопански комори на Македонија сметаат дека “Ограничувањето на висината на судските такси е една од главните причини”, понатаму други пак сметаат, дека неопходна е поголема промоција на арбитражата во земјава, информирање и едукација, посебно меѓу стопанствениците, зашто со неа главно се решаваат трговски, облигациски спорови. Дополнително би додале дека, дел од “одговорноста” или поточно кажано еден добар дел од одговорноста ја носат и адвокатите. Токму тие, нивните странки треба да ги упатуваат, советуваат, и добро да ги информираат за арбитражата, и предностите кои произлегуваат од тој тип на постапки.

Во однос на, бројот на арбитражните одлуки кои се доставуваат пред редовните судови (надлежни за признавање и извршување на странски арбитражни одлуки во

⁵⁵ Податоците околу оваа статистика се превземени од порталот ПРАВДИКО објавен на 16/01/2017, за повеќе детали може да проверите на: <https://www.pravdiko.mk/stopanska-komora-nedovolno-arbitrazhni-postapki-poradi-navika-i-neznaene/#more-51981> и <https://www.novamakedonija.com.mk/ekonomija>

PCM), на годишно ниво достигнатиот бројот е само 5 пресуди годишно. Овој податок ни беше потврден од Основниот граѓански суд Скопје. Понатаму додадоа дека, оваа ниска бројка се должи на фактот дека странките ако не гледат правен интерес за постигнување на нивната конечна цел (која би било ништо друго освен извршувањето и присилно извршување на одлуката), тогаш и не покренуваат постапка за признавање на странската арбитражна одлука. А истовремено, ни потврдиа дека институцијата нема и не води некоја посебна статистика во однос на оваа прашање.

Меѓутоа нашите обиди и напори со цел да дојдеме до некој резултат во едно и да ја изјасниме сликата во овој поглед, беа доста упорни, лично па и писмено се обравме, на неколку места, како што се: Центарот за правни истражувања и анализи (CPIA), Македонското здружение за млади правници (МЗМП), со цел и надеж дека ќе дојдеме до некоја анализа и по свежи бројки во однос на прашањето за признавање и извршување на странски арбитражни одлуки, но одговорот што го добивме е дека до сега не се занимавеле со таа прашање односно не бил нивен фокус. Нашите напори во однос на оваа проблематика ги адресиравме и до надлежните институции како што се судовите, вклучувајќи го тука и Арбитражниот суд, но одговорот што го добивме од Избраниот суд на стопанска комора на PCM беше дека “нашата должност е да го решиме спорот, и то на строг доверлив начин, впрочем тоа е еден од нашите основни принципи. Понатаму за признавањето на одлуките, ние не водиме никаква грижа та е право и работа на странките”, се што сакате да знаете околу нас достапно ние на нашата веб страница”.

Додека пак други ни кажа дека “тие случаи се многу ретки, процедурата не е по различна од постапката за признавање и извршување странски судски одлуки, како што впрочем е предвидени и законот (ЗМПП), за признавање и извршување на странски судски одлуки. Немаме и не водиме некоја посебна листа однос регистар, кој што би служел како извор на точните податоци” околу оваа проблематика која би била третирана од страна на аналитичари, научни истражувачи, новинари и други засегнати страни”. и врз основа на горенаведеното можеме да заклучиме во нашата држава Законот за признавање и извршување на странски арбитражни одлуки, не прави дистинкција помеѓу странска судска и странска арбитражна одлука, па од тука и постапка за признавање на двата типа одлуки е иста.

Дополнително, од она што е претставено во овој труд, секако можеме да

констатираме дека националната и меѓународната нормативна рамка е прилагодена со специфичните карактеристики на арбитражните спорови, како и потребата од широко распространето користење на арбитражата како најсоодветен начин за нивно решавање. Решенијата понудени од меѓународни правни извори и современи национални правни системи се совпаѓаат со современите барања за ефикасно и професионално решавање на спорите пред арбитражата.

За разлика од престижните арбитражни институции, како, ICC, AAA / и т.н. Постојаниот избран суд при Стопанската Комора на Македонија, управува со далеку низок број на спорови. Податоците кои успеавме да ги собереме од јавните изјави на одговорните лица за арбитражната институција во РСМ вели дека на годишно ниво постојаниот избран суд прима 12 предмети, што му доаѓа еден предмет месечно, што значи дека е зголемен во однос на минатото. Оваа бројка говори дека имаме благ пораст, но, тоа не треба да не прави задоволни, но, никако да не ослободи од обврската, за во тој план да направиме повеќе.

Мерките кои треба да се превземаат во оваа насока се, поголема промоција на арбитражата во земјава, информирање и едукација, посебно меѓу стопанствениците, зато што со неа главно се решаваат трговски, облигациски спорови.

Иако арбитражните постапки се едно степени завршуваат со едно рочиште, а арбитражните одлуки се обврзувачки за странките. Во практика, не секогаш се одвиваат така работите, напротив честопати се случува незадоволената страна да ја оспорува арбитражната одлука.

За таа цел, во националните правни системи како што е предвидено автономија и независност на арбитражата во своето работење, се предвидува и можност за судски преглед на арбитражната одлука (преку делебациона постапка, систем кој го применува и Македонија), кој се спроведува по завршување на постапката и по добивањето на арбитражната одлука.

Во практиката на државните правни системи постојат два основни вида на судски преглед (контрола) за арбитражните одлуки. Оваа контрола традиционално се спроведува во два процеса: првата е во постапка за поништување на арбитражната одлука и втората во постапката за признавање и извршување на арбитражни одлуки.

Постапката за поништување на арбитражната одлука може да се поведе само пред судовите на земјата на потекло на таа одлука, што, во принцип е, државата во

која е донесена арбитражната одлука. Од друга страна, постапката за признавање и извршување на арбитражна одлука се поведува кога секоја од страните (обично победничката страна) сака да ги прошири ефектите од арбитражната одлука и надвор од границите на земјата на потекло на одлуката. Па, во таква ситуација, страната губитник може да побара одбивање од признавање и извршување на таа одлука пред судот на државата каде се бара признавање и извршување.

Поимот странска арбитражна одлука го појасниме уште на самиот почеток и тоа на начинот како што е дефинирано согласно нашиот Закон за меѓународна трговска арбитража.

Република Северна Македонија при квалификација на своите одлуки како странски или домашни, единствено го има прифатено територијалниот критериум.

Така, ЗМТАРСМ, за странски арбитражни одлуки ги смета одлуките кои се донесени надвор од границите на РСМ.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. American Arbitration Association <https://www.adr.org>
2. Дескоски Т., (2016), Учебник - Меѓународна арбитража, Скопје.
3. Дескоски Т.,(2010) Меѓународно Арбитражно Право, ауторизирани предавања, „Историски развој и поим на меѓународната трговска арбитража“, Скопје.
4. Dika M., „Pretpostavke za priznanje i izvršenje stranih arbitražnih odluka po Zakonu o rješavanju sukoba zakona s propisima drugih zemalja“, достапна на: интернет Википедија.
5. <https://www.pravdiko.mk>
6. <https://www.novamakedonija.com.mk/ekonomija>
7. Закон за меѓународна трговска арбитража на Република Северна Македонија.
8. Закон за меѓународно приватно право (ЗМПП) на РСМ-12-07-2007 година .
9. Закон за вонпарнична постапка на РСМ 2008 година.
10. Закон за парнична постапка (ЗПП) на РСМ.
11. Зороска-Камиловска Т., Учебник – Арбитражно право, Скопје.
12. ICC International Court of Arbitration® - ICC - International ...<https://www.iccwbo.org › organisation › icc-in..>
13. Њујоршката конвенција за признавање и извршување странски арбитражни одлуки, 10 јули 1958 година.
14. Постојаниот избран суд – Арбитража при Стопанската комора на Македонија, достапна на официјалната страница: <http://arbitraza.mchamber.mk/index.aspx>
15. Правилата на модел законот за UNICETAL.
16. The London Court of International Arbitration (LCIA) <https://www.lcia.org>
17. WIPO Arbitration and Mediation Center <https://www.wipo.int › center › background>